

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА РОЛІ ОЧИМА МОЛОДІ:

до і після початку
повномасштабної
російської агресії

Звіт за результатами дослідження

Підготовлено Info Sapiens для ГО «Інсайт» за підтримки KVINFO та
New Democracy Fund, через New Cooperation Fund

Авторки: Інна Волосевич, Ольга Прочуханова, Олена Стрельник

Перелік акронімів	3	3. Вплив війни на гендерні стереотипи	50
Мета та методологія дослідження	4	3.1. Кількісне дослідження	51
Огляд проведених досліджень	9	3.2. Якісне дослідження	59
1. Гендерні аспекти виховання та міжпоколінські відмінності	16	3.2.1. Оцінка рівня поширення стереотипів, упередженого ставлення та дискримінації в Україні до повномасштабної війни, в тому числі за статевою ознакою	59
1.1. Кількісне дослідження	16	3.2.2. Вплив повномасштабної війни на уявлення про гендерні ролі	65
1.1.1. Моделі розподілу ролей у родинах, гендерні аспекти процесу виховання	16	3.2.3. Вплив повномасштабної війни на трансгендерних людей	75
1.1.2. Гендерні стереотипи у різних поколіннях	22	4. Першочергові зміни у питаннях рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в Україні (за якісним дослідженням)	78
1.2. Якісне дослідження	30		
1.2.1. Моделі розподілу ролей у родинах, гендерні аспекти процесу виховання	30		
1.2.2. Гендерні стереотипи у різних поколіннях	34		
2. Вплив гендерних стереотипів та норм на життя та можливості самореалізації	38	Висновки	84
2.1. Кількісне дослідження	39		
2.2. Якісне дослідження	41		

ПЕРЕЛІК АКРОНІМІВ

АТО — Антитерористична операція

ВПО — внутрішньо переміщена особа

ГЗТ — гормональна замісна терапія

ГІ — глибинне інтерв'ю

ГО — громадська організація

ЦА — цільова аудиторія

МЕТА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

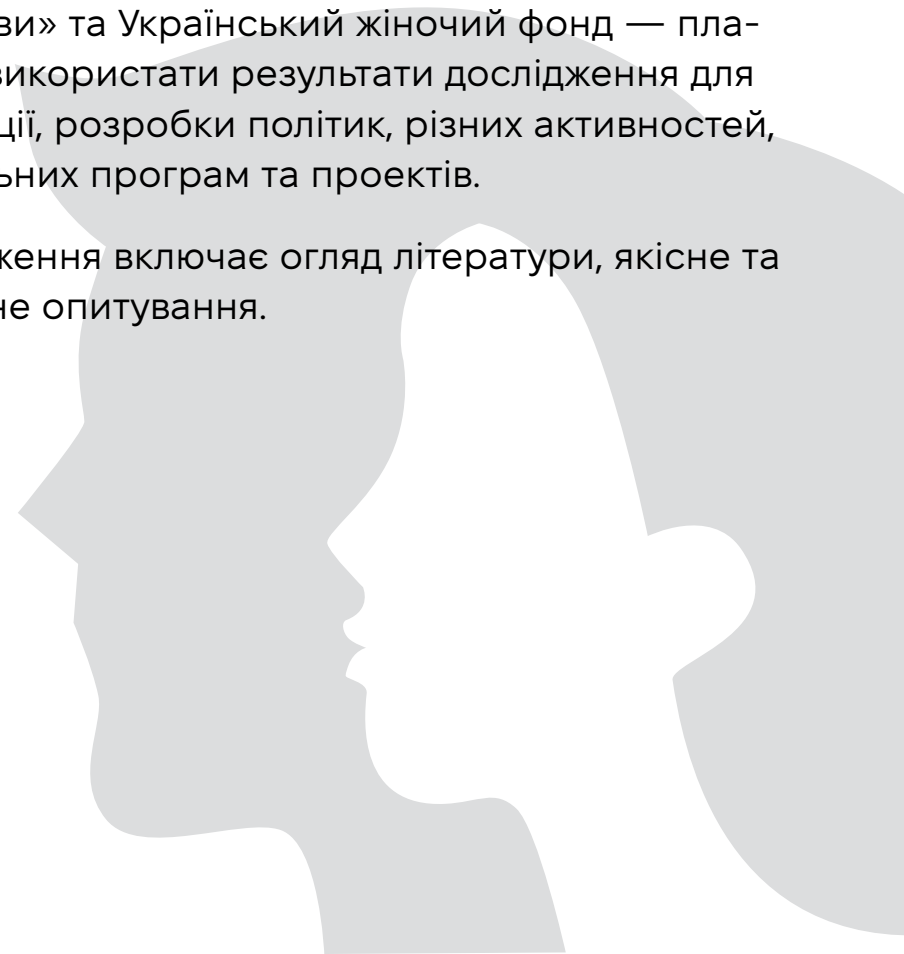
Гендерні стереотипи поширені в Україні і пов'язані з глибоко вкоріненими патріархальними нормами, які вузько і стереотипно формують гендерні ролі. Згідно гендерного аналізу Danish Neighbourhood Programme, проведеного в квітні 2021, вторгнення РФ в Крим та Донбас сприяло закріпленню бінарних гендерних ролей, відповідно до яких чоловіків сприймаються як захисників та героїв, а жінок або як передусім турботливих матерів, або як тих, хто потребує захисту. Травм та наслідки повномасштабного вторгнення ще мають бути досліджені, включно з впливом на гендерні ролі та стереотипи.

Дане дослідження проведене Info Sapiens на замовлення ГО «Інсайт» в листопаді 2022 року.

Метою дослідження є вивчення поширеності гендерних стереотипів у молодіжному середовищі, у тому

числі в контексті повномасштабної війни. Молодь в даному дослідженні визначається як люди 15-25 років, хоча українським законодавством молодь визначається як люди 15-34 роки і саме так її визначають у більшості досліджень (див. підрозділ «Огляд проведених досліджень»). Ініціатори цього дослідження — ГО «Інсайт», Центр «Жіночі перспективи» та Український жіночий фонд — планують використати результати дослідження для адвокації, розробки політик, різних активностей, навчальних програм та проектів.

Дослідження включає огляд літератури, якісне та кількісне опитування.

Методологія якісного дослідження

Загалом було проведено 20 глибинних інтерв'ю (ГІ) з представниками таких цільових категорій:

Цисгендерна молодь (10 ГІ — далі «Молодь»):

 рівномірно чоловіки/жінки віком 15-25 років;

 мешканці різних регіонів України (м. Київ, Північний, Південний, Центральний, Східний та Західний регіони);

 проживають у різних за типом та розміром населених пунктах (м. Київ, обласні та районні центри, села)

Трансгендерна молодь (10 ГІ):

 рівномірно трансгендерні чоловіки та трансгендерні жінки, а також небінарні трансгендерні особи віком 15-25 років;

 мешканці різних регіонів та різних за розміром населених пунктів, наразі більшість проживає в м. Київ.

Також серед обох категорій були представлені переселенці/ки або біженці/ки.

Трансгендерна молодь закономірно демонструвала вищу обізнаність у гендерній проблематиці, тому щодо деяких тем наведена більша кількість цитат з опитування саме цієї аудиторії.

Інтерв'ю здебільшого проводилися онлайн з використанням платформи Zoom (декілька інтерв'ю було проведено у Telegram на прохання респондентів та респонденток та у зв'язку з відключенням електропостачання), середня тривалість інтерв'ю — 60 хвилин.

Методологія кількісного дослідження

Дослідження проведено шляхом телефонного опитування за допомогою комп'ютера (CATI) з дзвінками на мобільні телефони. В середньому тривалість одного інтерв'ю склала біля 15 хвилин.

Загалом було опитано **1008** респондентів із яких **408** — молодь у віці **15-25** років, з яких **225** чоловіки та **183** — жінки, та **600** (**224** чоловіків та **356** жінок) — у віці **26** років і старше. Гранична теоретична похибка для молоді становить **4,9%**, а для всієї вибірки — **3,1%**.

Після польового етапу було застосоване зважування за такими параметрами: вік, стать, область проживання до 24 лютого 2022 року, розмір населеного пункту проживання до 24 лютого 2022 року відповідно до даних Державної служби статистики про розподіл населення станом на 01.01.2022 рік без урахування тимчасово окупованих АР Крим, Севастополя та ОРДЛО.

Для відстеження динаміки в поширеності гендерних стереотипів в опитувальник були включені питання з попередніх досліджень на цю тематику (вибірка яких репрезентує населення старше 18 років і для коректного порівняння на графіках відповідним чином перераховані дані цього опитування):

2020. Всесвітнє дослідження цінностей.

Польовий етап дослідження в Україні в липні-серпні 2020 року проведено компанією Info Sapiens та ГО «Центр «Соціальний моніторинг». Національно репрезентативна вибірка склала **1289** респондентів, метод — особисте інтерв'ю вдома у респондента.

2018. Омнібус GfK Ukraine. Польовий етап

проходив в лютому. Національно репрезентативна вибірка склала **1000** інтерв'ю, метод — особисте інтерв'ю вдома у респондента.

2009. Дослідження поширеності гендерних

стереотипів GfK Ukraine для проекту ЄС «Права жінок та дітей в Україні — Комунікаційний компонент». Польовий етап проходив в грудні. Національно репрезентативна вибірка склала **1600** інтерв'ю, метод — особисте інтерв'ю

Обмеження дослідження та порівняння з попередніми дослідженнями

Результати якісного дослідження загального населення 15-25 років дещо дисонують з результатами кількісного — респонденти якісного дослідження більшою мірою поділяють ідеї гендерної рівності. Існує два ймовірних пояснення цьому. По-перше, оголошення теми дослідження при рекрутингу могло привабити саме тих респондентів, кому ця тема цікава, і демотивувати тих, хто вважає гендерну нерівність неіснуючою проблемою. По-друге, при кількісному дослідженні молоді люди можливо погоджувались з суспільно усталеними кліше щодо гендерних ролей, тим часом, як якісне дослідження показало, що вони не керуються цими кліше в житті.

Кількісне опитування майже не охоплює українців та українок, що виїхали за кордон, — з ними вдалось провести лише 26 інтерв'ю, бо вони зазвичай вимикають телефон або не беруть слухавку.

Кількісне опитування не охоплює населені пункти окуповані в 2022 році, де українські оператори не надають послуги мобільного телефонного зв'язку.

Кількісне опитування не охоплює людей, які не користуються мобільним зв'язком, — за довоєнними даними, вони становлять близько 5% населення і близько 2% молоді.

Дослідження 2022 та попередніх років, результати яких наведено у цьому звіті, не є цілком співставними, оскільки відрізняються територія та метод проведення, але ми вважаємо, що допустимо порівнювати дані на рівні тенденцій.

Етичні принципи та заходи безпеки

Info Sapiens дотримується всіх стандартів досліджень ICC / ESOMAR. Також компанія Info Sapiens запровадила політику недискримінації¹: дискримінація співробітників або будь-яких інших зацікавлених сторін за расою, політичними, релігійними чи іншими поглядами, статтю, віком, станом здоров'я, етнічним або соціальним походженням, громадянством, сімейним чи соціальним статусом, місцем проживання, сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю, мовою та іншими ознаками заборонена. Усі співробітники та зацікавлені особи мають можливість надіслати скаргу директору або заступнику директора, якщо вони вважають, що їхні права було порушено. Інтерв'ю проводяться добровільно (інформована згода отримується в усній формі) та конфіденційно. Не проводиться збір жодної особистої інформації про респондента, за винятком його/її імені (лише для частини проекту, що передбачає якісні дослідження) та номера телефону, наданого з метою контролю, який зберігається окремо від даних і буде видалений через 3 місяці після завершення проекту. Інтерв'юери не бачать номери телефонів респондента, які набираються централізовано, і не мають доступу до персональних даних

респондента — дані зберігаються на сервері Info Sapiens окремо від відповідей респондента. Респонденти були попереджені про запис інтерв'ю. Стенограми інтерв'ю та цитати представлені без ідентифікації респондента. У разі повітряної тривоги інтерв'юери не працювали і зобов'язані піти в укриття. Якщо повітряна тривога сталася під час інтерв'ю, інтерв'юер просив респондентів пройти в укриття та продовжити інтерв'ю там (якщо це можливо зробити конфіденційно). Якщо респондент відмовлявся йти в укриття, інтерв'юер йшов туди сам і запитував респондента, коли можна повернутися та продовжити з ним інтерв'ю.

¹Доступна за посиланням: <https://www.sapiens.com.ua/ua/gender-policy>

**ОГЛЯД
ПРОВЕДЕНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Основним джерелом інформації про ставлення підлітків та молоді до гендерних питань, про їхні гендерні очікування та стереотипи є два типи досліджень: загальнонаціональні репрезентативні опитування з доступними даними про відмінності у позиціях респондентів різних вікових груп та фокусні опитування підлітків і молоді в Україні з включенням відповідних блоків.

Чимало даних свідчать про вікові та поколінські зміни у ставленні суспільства до розподілу гендерних ролей, до проявів гендерно зумовленого насильства та гендерних стереотипів: молодші респонденти рідше поділяють традиційні погляди порівняно з представниками старших вікових груп. Наприклад, за даними опитування «Ставлення громадян до гендерно зумовленого та домашнього насильства», проведеного Info Sapiens у 2019 році у межах проекту «Розірви коло»,

66% українців вважають, що сучасне покоління більш нетерпиме до гендерно зумовленого насильства, аніж попередні. Також молоді люди частіше готові втрутитись у ситуацію насильства та частіше вважають його неприйнятним, порівняно зі старшим поколінням².

Дослідження «Покоління незалежності», проведене у серпні 2021 року Соціологічною групою «Рейтинг» на основі загальнонаціонального опитування з акцентом на віковій групі 16-30 років, виявило більшу відкритість дівчат до змін традиційних моделей поведінки. Дівчата 16-24 років вирізняються принаймні у трьох аспектах: вони загалом відкритіші до змін і прагнуть самовизначення більше, ніж однолітки-хлопці, вони частіше, ніж хлопці, орієнтуються на кар'єру, а також вирізняються вищим рівнем толерантності до ЛГБТ-людей та чайлдфрі³.

²Ставлення громадян до гендерно зумовленого та домашнього насильства / Info Sapiens; UNFPA Україна, Фонд ООН у галузі народонаселення. 2020. — 22 с. Доступно за посиланням: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/break_the_circle_omnibus_2020_.pdf

³Соціологічна група «Рейтинг». (2021). Покоління Незалежності: цінності та мотивації. Доступно за посиланням https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pokolenie_nezavisimosti_cennosti_i_motivacii.html

Дослідження «Українське покоління Z: цінності та орієнтири» на основі опитування підлітків та молоді (віком 14-29 років), проведене у 2017 році Центром «Нова Європа» та Фондом ім. Фрідріха Еберта спільно з соціологічною компанією GfK Ukraine, виявило, що покращення становища жінок має стати першочерговим завданням українського уряду, на думку 40% опитаних. Утім, ця позиція була передостанньою у рейтингу таких завдань: перші три позиції посіли «боротьба зі злочинністю та корупцією» (70%), економічне зростання та розвиток (68%) та «скорочення безробіття» (66%). 86% опитаних жінок та 94% опитаних чоловіків ніколи не стикалися з дискримінацією за ознакою статі, що насправді може свідчити, у тому числі, про невміння ідентифікувати прояви такої дискримінації.

Хоча питання гендерних ролей не було безпосереднім фокусом цього дослідження, проте, опосередковано, найбільш виразно це можна простежити на прикладі шлюбних та репродуктивних установок молоді.

Опитана молодь майже однотайна в тому, як вона бачить своє сімейне майбутнє — 86% респондентів/ок обрали опцію «у шлюбі з дітьми», при цьому сім'я з двома дітьми була найбажанішим варіантом. Майже

половина респондентів (48%) заявили, що планують або хотіли б мати двох дітей. Серед жінок цей відсоток дещо вищий, ніж у чоловіків (51% проти 45%), і серед них менше тих, що не визначились. Установки жінок очікувано є дещо більш традиційними, враховуючи поширеність традиційних моделей гендерної соціалізації, коли дівчат передусім орієнтують на виконання ролі дружини та матері. Зокрема, серед жінок відсоток тих, хто не бачить свого майбутнього без дітей, є вищим, ніж серед чоловіків, водночас наявність дітей і чоловіка для них є однаково дуже важливою. Так, 94% респонденток заявили, що для щасливого життя для них «дуже важливі/важливі» діти, і стільки ж — що важливо мати чоловіка. Серед чоловіків-респондентів ці показники становлять 87% і 88% відповідно. Більша орієнтованість опитаних дівчат та жінок на створення сім'ї та народження дітей може видатися такою, що суперечить результатам проекту «Покоління незалежності», де дівчата продемонстрували більшу орієнтованість на кар'єру. Проте, ці погляди можуть поєднуватися з огляду на тяглість та нормативність моделі гендерного контракту «матері, яка працює», що передбачає поєднання жінками професійних та

сімейних ролей. Крім того, категорія «молодь» є насправді є різноманітною в контексті життєвого циклу: для дівчат віком до 24 років дійсно більш актуальними можуть бути цінності самореалізації, а з 25 років — цінності створення сім'ї.

Дослідження «Українське покоління Z» показало також тяглість моделей виховання: значна кількість молодих людей планує наслідувати батьків у вихованні вже своїх дітей: 22% планує виховувати так само, а 45% — майже так само. Лише кожен п'ятий хоче виховувати по-іншому, і 3% — зовсім по-іншому⁴.

Більш виразно питання гендерних стереотипів було вивчене в опитуванні підлітків «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді», реалізованого Українським інститутом соціальних досліджень у межах міжнародного проєкту «Health behaviour school-aged children» у 2018 році. Було виявлено, що значна частина сучасних підлітків (особливо хлопців) поділяє традиційні погляди на ролі жінок і чоловіків та підтримує гендерні стереотипи. Зокрема, майже третина хлопців (30,9%) та 17% дівчат згодні, що вступити до закладу вищої освіти необхідно більшою мірою синам, ніж дочкам. З тим, що в прийнятті сімейних рішень у батька має бути більше влади, ніж у матері, погодили-

ся 40,7% хлопців та 26,6% дівчат. Те, що добре вчитися в школі важливіше для юнаків, ніж для дівчат, зазначили 28,0% хлопців та вдвічі менше дівчат (14,0%). Кращі лідерські якості юнаків порівняно з дівчатами визнали 43,2% хлопців та 11,6% дівчат. З тим, що дівчата мають більше прагнути стати гарною жінкою та матір'ю, ніж бажати професійної чи ділової кар'єри, погодилися 44,0% хлопців та 30,5% дівчат.

Для п'яти з наведених тверджень був розрахований індекс гендерних стереотипів: дуже високий рівень (у всіх п'яти питаннях висловлена згода з наведеним твердженням) продемонстрували 7,4% опитаних підлітків; високий рівень (згода з трьома або чотирма твердженнями) — 14,7%; середній рівень (згода з будь-якими двома твердженнями) — 13,3%; невисокий рівень (згода з будь-яким одним твердженням) — 20,2%; відсутність стереотипних поглядів (із жодним твердженням не висловили згоду) виявила дещо менше половини опитаних — 44,4%. Рівень підтримки гендерних стереоти-

⁴ Гайдай, Д., Зарембо, К., Літра, Л., Лимар, О. та Солодкий, С. (2017) Українське покоління Z: Цінності та орієнтири: результати загальнонаціонального опитування. Центр «Нова Європа». Доступно за посиланням: <http://neweurope.org.ua/analytics/ukrayinske-pokolinnya-z-tsinnosti-ta-oriyentyry/>

пів залежить від освітнього рівня. Найнижчий рівень стереотипних поглядів продемонстрували студенти закладів вищої освіти, а вищий за середній — учні закладів професійної технічної освіти. Виявлена також залежність поширеності гендерних стереотипів від рівня освіти батьків — що вищим є рівень освіти матері або батька, тим меншою мірою підлітки транслюють гендерні стереотипи⁵.

Динаміку поколінських змін можна також простежити на прикладі ставлення до прав ЛГБТ-людей. За даними опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» з 20 липня по 9 серпня 2021 року, 47% українців негативно ставляться до ЛГБТ+ людей. Поряд з цим, частка таких респондентів/ок була найменша у віковій групі 16–24 роки (24%)⁶.

За даними двох хвиль репрезентативних опитувань, проведених Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у співпраці з громадською організацією «Центр інформації про права людини», за два роки (з 2016 до 2018 р.) дещо зросла частка тих, хто вважає, що найчастіше в Україні дискримінують за ознакою сексуальної орієнтації (з 21,6% до 24,9%). Загалом цей вияв дискримінації, за оцінками респондентів/ок, посідає третє місце за поширеністю після дискримінації

за віком та інвалідністю. Частіше про поширення такої дискримінації говорила молодь.

За даними національного опитування USAID/ENGAGE та GfK Ukraine, проведеного у 2018 році, 40% опитаних не хотіли би, щоб гомосексуальні люди були їхніми сусідами⁷. Подібні дані були отримані у результаті згаданого вище опитування молоді, реалізованого Центром «Нова Європа» та Фондом ім. Фрідріха Еберта спільно з компанією GfK Ukraine у 2017 р.: 44% української молоді погодилися з тим, що «гомосексуальність ніколи не

⁵ Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді : за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева ; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». — К. : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. — 127 с.

⁶ Соціологічна група «Рейтинг». (2021) Покоління Незалежності: цінності та мотивації. [онлайн] Соціологічна група «Рейтинг». Доступно за посиланням: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/pokolenie_nezavisimosti_cennosti_i_motivacii.html?fbclid=IwAR2Xal3A0eEva8nhNRUGGVK45DeAhE3e2m2on7c_EtYIFwdtWOcdWoNMHPM

⁷ Національне опитування USAID/ENGAGE щодо громадянської залученості. (2018). Доступно за посиланням: <https://sapiens.com.ua/publications/socpol-research/80/presentation.pdf>

може бути виправданою», 40% української молоді зовсім не хотіли би бачити гомосексуалів своїми сусідами⁸.

Проте повномасштабна війна Росії проти України, ймовірно, спричинить активізацію поступу до створення більш інклюзивного суспільства у сенсі рівних прав для ЛГБТ-людей як частину світоглядної та дискурсивної війни з «руським миром». Дослідження, проведене Київським міжнародним інститутом соціології у травні 2022 року, показало, що удвічі більше респондентів, ніж 6 років тому (64%), підтримують те, що жителі України з гомосексуальною орієнтацією повинні мати такі ж права, як і інші громадяни нашої країни. Відсоток тих, хто не визначився, зменшився вдвічі — до 10%. Найбільше підтримують рівність ЛГБТ в Україні молодші респонденти/ки, жителі/ки великих міст, більш освічені та заможні люди⁹. Про позитивні зміни у ставленні до ЛГБТ-людей та їхніх прав свідчать також дані дослідження Info Sapiens, проведеного у квітні 2022 року. Зокрема, майже вдвічі (порівняно з 2018 років, за даними опитування Київського міжнародного інституту соціології) зросла частка тих, хто вважає, що гомосексуальні люди повинні мати рівні з іншими громадянами права — з 33,7% до 63,7%¹⁰.

Декілька досліджень, проведених в Україні на дотич-

ну тематику, стосувалися освітнього середовища. Так, у 2019 р. ВБО «Точка опори» здійснила перше національне дослідження шкільного середовища в Україні з метою отримання даних про цькування за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у школах та його вплив на життя ЛГБТ-підлітків. Онлайн опитування 717 учнів та учениць показало чималу кількість викликів та проблем, з якими стикаються підлітки цієї групи, а саме: 48,7% опитаних у школі почуваються у небезпеці через свою сексуальну орієнтацію; 72,8% респондентів/ок зауважили, що чули гомофобні фрази від шкільного персоналу; 53,5% ЛГБТ-учениць та учнів впродовж минулого року піддавалися фізичним знущанням (як-от штовхання чи сми-

⁸ Гайдай, Д., Зарембо, К., Літра, Л., Лимар, О. та Солодкий, С. (2017) Українське покоління Z: Цінності та орієнтири: результати загальнонаціонального опитування. [онлайн] Центр «Нова Європа». Доступно за посиланням: <http://neweurope.org.ua/analytics/ukrayinske-pokolinnya-z-tsinnosti-ta-oriyentyry/>

⁹ Київський Міжнародний інститут соціології. (2022) Сприйняття ЛГБТ людей та їх прав в Україні: травень 2022 року. Аналітичний звіт. Доступно за посиланням: https://gay.org.ua/publications/AReport_NashSvit_May2022.pdf

¹⁰ Martsenyuk, T. (2022) To be or not to be: Attitudes of Ukrainian society about gender equality. [online] Forum for Ukrainian Studies. Available from <https://ukrainian-studies.ca/2022/09/06/to-be-or-not-to-be-attitudes-of-ukrainian-society-about-gender-equality-and-diversity-after-russias-invasion-of-ukraine/>

кання); 47,2% респондентів/ок впродовж останнього перед опитуванням року стали жертвами «кібербулінгу» — електронної форми цькування через текстові повідомлення чи пости в соціальних мережах, а 47,0% ЛГБТ-учениць та учнів піддавалися знуцанням сексуального характеру (як-от неприйнятні торкання чи коментарі сексуального змісту тощо).

Тема упереджень вчительської та батьківської спільнот щодо ЛГБТ+ людей частково була у фокусі дослідження «Обізнаність та ставлення вчительської спільноти і батьків до комплексної сексуальної освіти», проведеного у 2020 р. аналітичним центром CEDOS у партнерстві з Дослідницькою агенцією Info Sapiens та за підтримки Міністерства освіти та науки України. За даними дослідження, 36% опитаних вчителів та 44% опитаних батьків переконані, що негетеросексуальна орієнтація потребує лікування¹¹.

Згідно з класичними працями про вплив війни на гендерні відносини та ролі, війни можуть посилювати традиціоналістичні уявлення про ролі жінок та чоловіків. Проте українській соціології ще доведеться вивчати характер та масштаби таких змін, у тому числі у молодіжному середовищі. Контури цих змін вже окреслені у низці досліджень. За офіційними даними

станом на липень 2022 року, в Україні понад 1 млн осіб забезпечує діяльність сектору безпеки і оборони. Незважаючи на те, що не всі чоловіки або навіть не більшість із них перебувають на передовій, гендерні очікування щодо того, що чоловіки повинні чи мусять воювати, досить сильні. Згідно з дослідженням аналітичного центру CEDOS першого місяця повномасштабної війни, деякі внутрішньо переміщені особи заявляли про негативне ставлення до себе з боку місцевих жителів.

Особливо це стосувалося чоловіків — через ідею, що чоловіки є захисниками і повинні воювати, а не залишатися в безпеці. На думку деяких респондентів, ці упередження призвели до перешкод у доступі до житла: люди не завжди хотіли надавати житло чоловікам.

Проте вплив війни на трансформацію гендерних очікувань, стереотипів та ідеалів є довготривалим, що є викликом для соціологічних досліджень.

¹¹ Аналітичний центр Cedос, Дослідницька агенція Info Sapiens. (2020) Обізнаність та ставлення вчительської спільноти і батьків до комплексної сексуальної освіти. Доступно за посиланням: <https://cedos.org.ua/researches/jobiznanist-ta-stavlennia-vchytelskoi-spilnoty-i-batkiv-do-kompleksnoi-seksualnoi-osvity/>

¹² Аналітичний центр CEDOS. (2022). Перші дні повномасштабної війни в Україні: думки, переживання, дії. Доступно за посиланням: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/pershi-dni-povnomasshtabnoyi-vijny-v-ukrayini-2.pdf>

1. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ТА МІЖПОКОЛІНСЬКІ ВІДМІННОСТІ

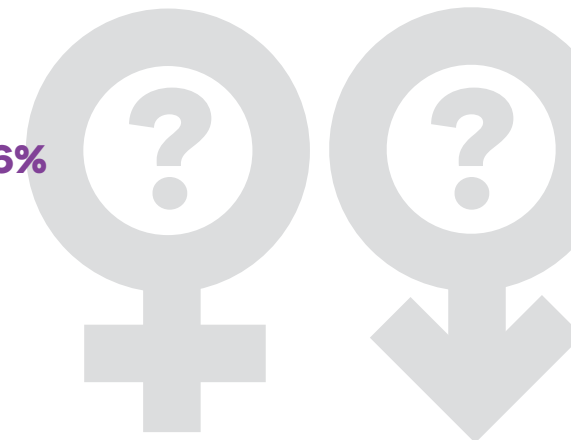
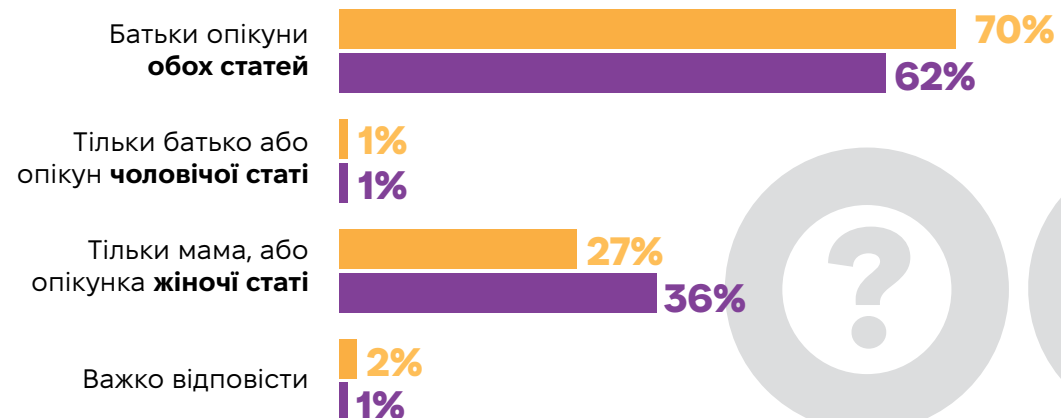
1.1 Кількісне дослідження

1.1.1 Моделі розподілу ролей у родині, гендерні аспекти процесу виховання

Загалом 70% населення в дитинстві виховувались батьками або опікунами обох статей, серед молодих людей до 25 років ця частка зменшується до 62%, що може бути пов'язано зі зміною ролі шлюбу у суспільстві та збільшенням кількості матерів, які самостійно виховують дітей (тільки 1% респондентів виховувався тільки батьком або опікуном чоловічої статі).

Малюнок 1.1.1.1 Відповіді на запитання «В сім'ї вашого дитинства переважну частину часу вас виховували:», % всіх респондентів 15+

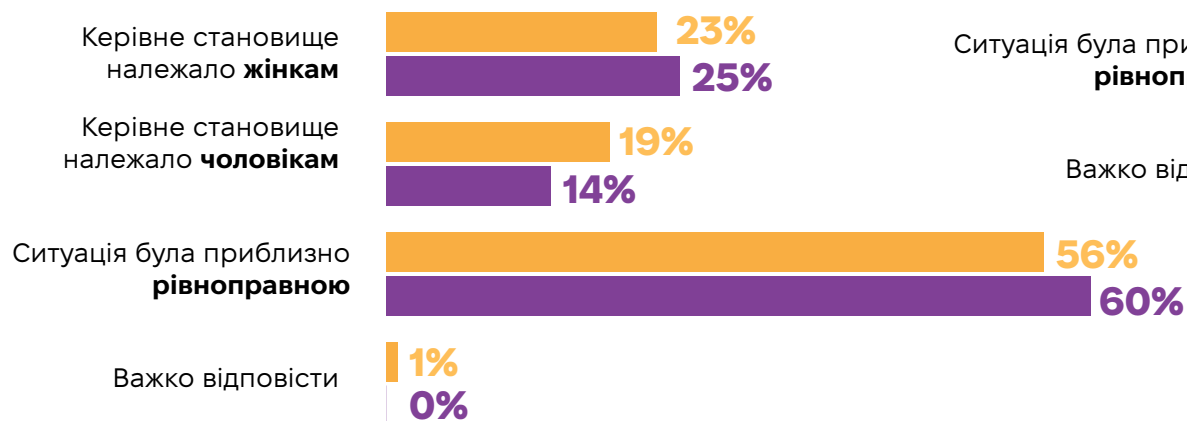
■ загалом
■ молодь 15-25 років

Близько однієї п'ятої опитаних (19%) повідомили, що в сім'ї їхнього дитинства керівне становище належало чоловікам, у 2009 році таких була третина (34%). Враховуючи динаміку даних, ми бачимо тенденцію до узвичаєння ситуацій, коли обидва партнери/ки є рівноправними або коли керівне становище належить жінкам.

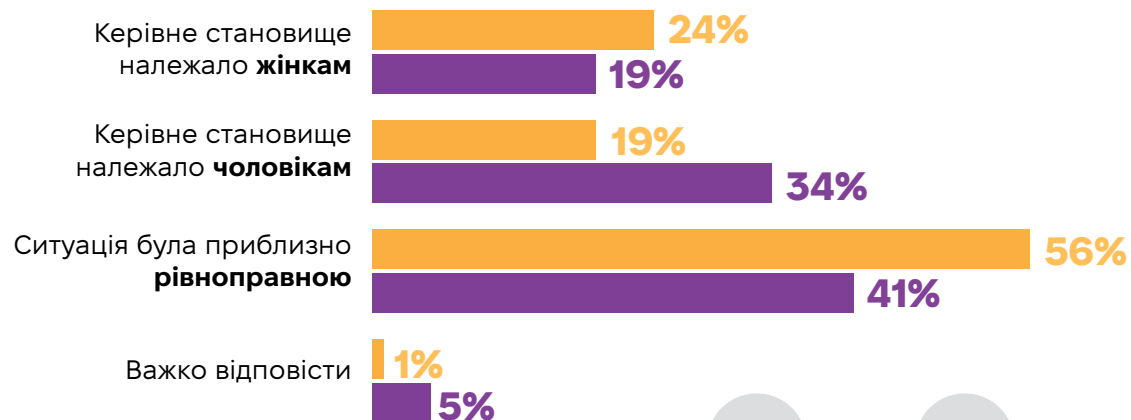
Малюнок 1.1.1.2 Відповіді на запитання «В сім'ї вашого дитинства в основному:», % всіх респондентів 15+

■ **загалом**
■ **молодь**
15-25 років

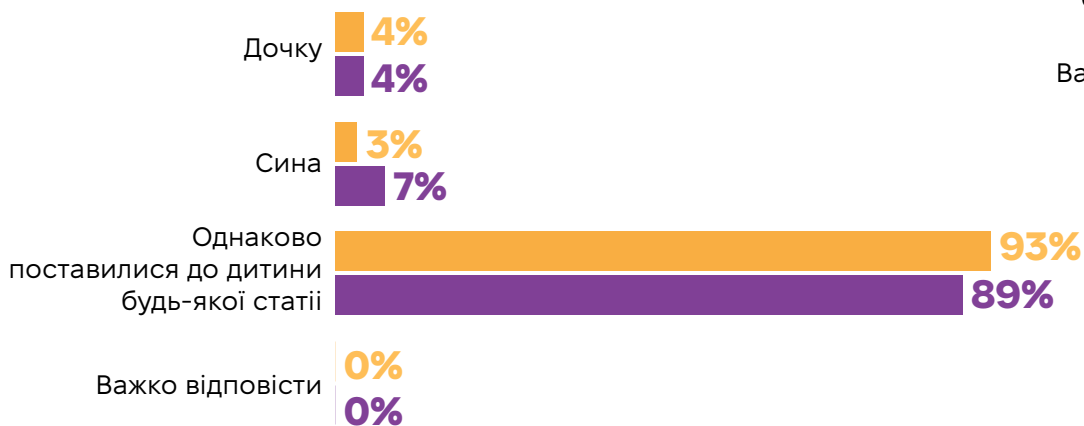
Малюнок 1.1.1.3 Відповіді на запитання «В сім'ї вашого дитинства в основному:» % всіх респондентів 18+

■ **2022**
■ **2009**

Спостерігаються тенденції до зниження бажання мати дитину певної статі, дедалі більше потенційних батьків не зважають на стать майбутньої дитини. Водночас спостерігається негативна тенденція, що молодь частіше бажає сина, ніж населення загалом, за рахунок чоловіків (8% з них надають перевагу сину).

Малюнок 1.1.1.4 Відповіді на запитання «Якби у вас був вибір, ви б надали перевагу мати дочку чи сина чи ви б однаково поставилися до дитини будь-якої статі?», % всіх респондентів 15+

Малюнок 1.1.1.5 Відповіді на запитання «Якби у вас був вибір, ви б надали перевагу мати дочку чи сина чи ви б однаково поставилися до дитини будь-якої статі?»
% всіх респондентів 18+

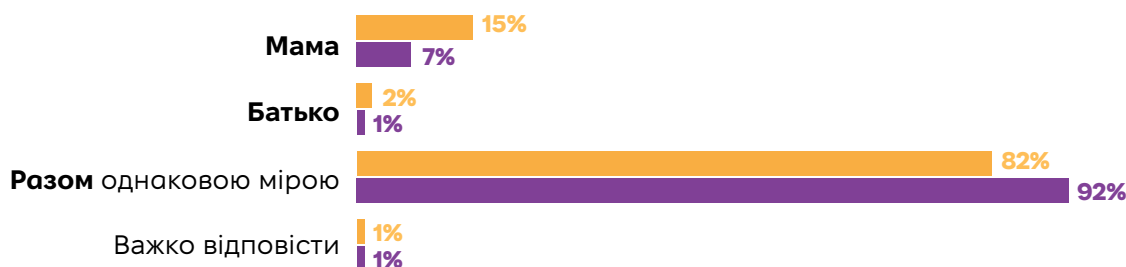
Радикально змінюються тенденції щодо сприйняття відповідальності за виховання дітей — більшість респондентів/ок переконані, що за виховання як дівчинки, так і хлопчика однаковою мірою мають нести відповідальність обидва батьки (82% і 78% відповідно), тим часом як у 2009 році третина респондентів/ок (33%) вважали, що за виховання дівчинки більше має відповідати мама, а одна п'ята (20%) — що за виховання хлопчика більше має відповідати батько.

90% молоді віком 15-25 років та 81% населення загалом впевнені, що і мати, і батько однаковою мірою мають виконувати більшу частину побутової роботи з догляду за дитиною у випадку, коли обидва батьки працюють; у 2009 році частка таких відповідей складала 60%, ще третина (34%) респондентів вважала, що все навантаження з догля-

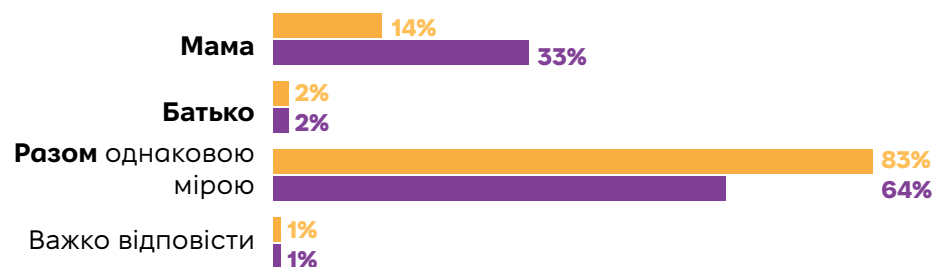
ду за дитиною має падати на матір. Але все ж близько 15% опитаних зберігає уявлення про те, що за виховання дівчинки відповідає мама, а за виховання хлопчика — батько, проте, серед молоді таке уявлення вдвічі менше поширене.

Наразі половина (54%) респондентів/ок загалом кажуть про те, що йти у «декретну відпустку» та доглядати за дитиною після перших місяців життя можуть і мати, і батько залежно від того, чия кар'єра успішніша, хто більше зайнятий чи у кого краще виходить доглядати за дитиною; у 2009 році таку думку висловлювала тільки чверть (26%) респондентів/ок.

Малюнок 1.1.1.6 Відповіді на запитання «Хто несе більшу відповідальність за виховання дівчинки: мама, тато чи батьки разом однаковою мірою?», % всіх респондентів 15+

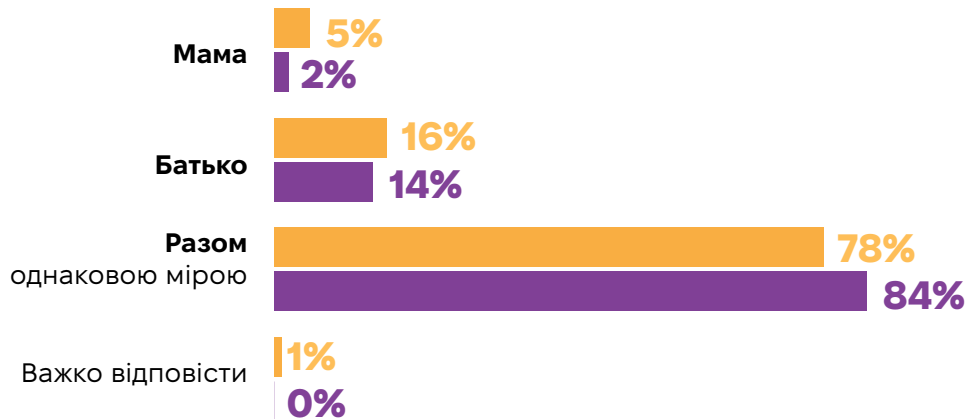

Малюнок 1.1.1.7 Відповіді на запитання «Хто несе більшу відповідальність за виховання дівчинки: мама, тато чи батьки разом однаковою мірою?», % всіх респондентів 18+

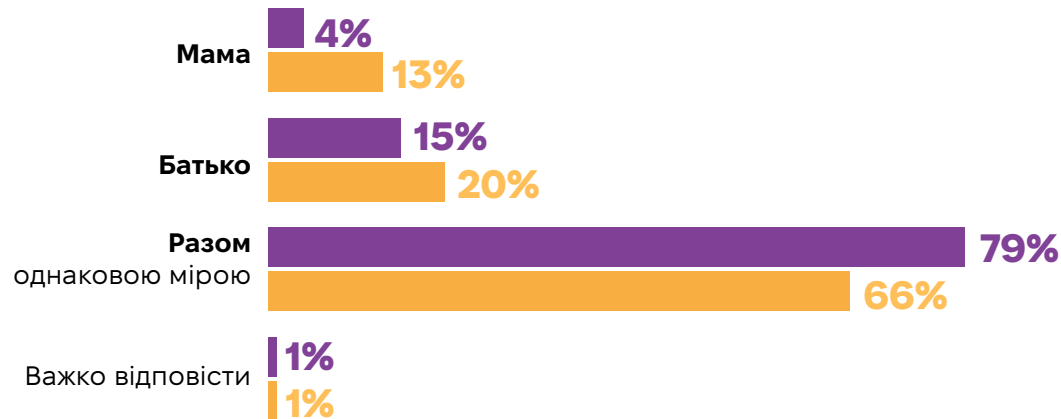
Малюнок 1.1.1.8 Відповіді на запитання «Хто несе більшу відповідальність за виховання хлопчика: мама, тато чи батьки разом однаковою мірою?», % всіх респондентів 15+

загалом
молодь 15-25 років

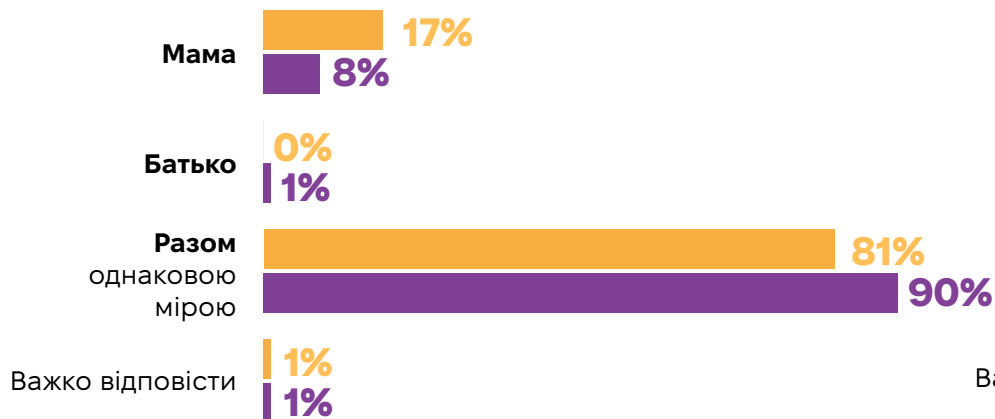
Малюнок 1.1.1.9 Відповіді на запитання «Хто несе більшу відповідальність за виховання дівчинки: мама, тато чи батьки разом однаковою мірою?», % всіх респондентів 18+

2009
2022

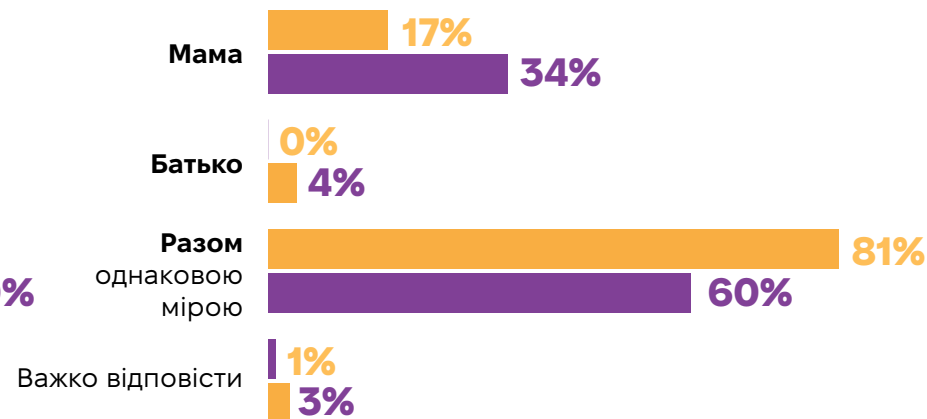
Малюнок 1.1.1.10 Відповіді на запитання «А хто має виконувати більшу частину побутової роботи з догляду за дитиною (накормити, вдягнути тощо) у випадку коли і мати, і батько працюють?», % всіх респондентів 15+

загалом
молодь 15-25 років

Малюнок 1.1.1.11 Відповіді на запитання «А хто має виконувати більшу частину побутової роботи з догляду за дитиною (накормити, вдягнути тощо) у випадку коли і мати, і батько працюють?», % всіх респондентів 18+

загалом
молодь 15-25 років

Малюнок 1.1.1.12 Відповіді на запитання «Хто має йти у декретну відпустку та доглядати за дитиною після перших місяців життя?», % всіх респондентів 15+

загалом
молодь 15-25 років

Малюнок 1.1.1.13 Відповіді на запитання «Хто має йти у декретну відпустку та доглядати за дитиною після перших місяців життя?», % всіх респондентів 18+

загалом
молодь 15-25 років

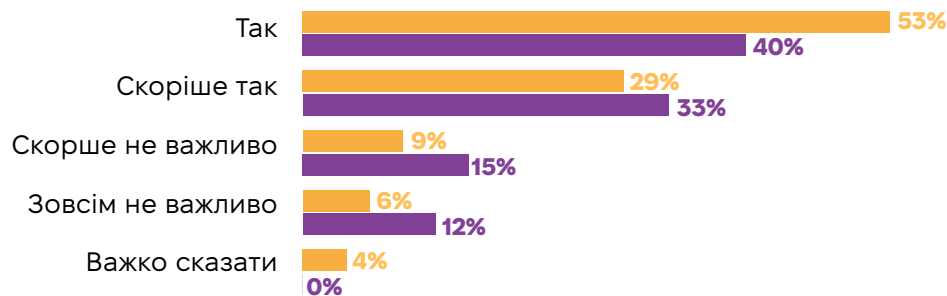

Загалом як зазначалось вище, найусталенішими є гендерні стереотипи, що стосуються ставлення до дітей та їх виховання. 82% респондентів/ок вважають, що важливо формувати у дівчатах «жіночі риси характеру», а 90% — що важливо формувати в хлопцях «чоло-

вічі риси характеру». Серед молоді ці показники нижчі, проте, все ще дуже високі — 73% і 78%,. При цьому, молоді чоловіки поділяють цю думку частіше, ніж молоді жінки.

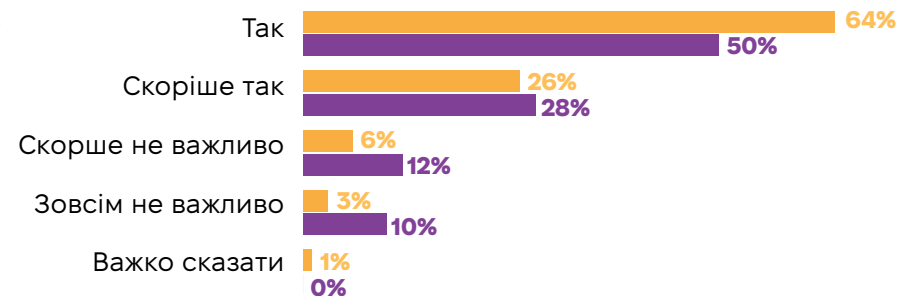
Малюнок 1.1.1.14 Відповіді на запитання «Чи важливо, на вашу думку, формувати у дівчатах жіночі риси характеру, поведінку, інтереси?», % всіх респондентів, 15+

загалом
молодь 15-25 років

Малюнок 1.1.1.15 Відповіді на запитання «Чи важливо, на вашу думку, формувати у хлопцях чоловічі риси характеру, поведінку, інтереси?», % всіх респондентів, 15+

загалом
молодь 15-25 років

1.1.2. Гендерні стереотипи у різних поколіннях

Дане дослідження підтверджує висновок попередніх досліджень, що молоді люди менш схильні до гендерних стереотипів, водночас вони вважають їх більш поширеними та оцінюють їх вплив як більш високий, ніж населення загалом.

Найбільш поширеним гендерним стереотипом серед усіх поколінь є уявлення, що військовому призову мають підлягати тільки чоловіки, з цим твердженням повністю чи скоріше погоджується половина представників молоді (53%) та 60% загального населення. Водночас, майже вдвічі більше молодих жінок, ніж чоловіків (58% проти 30% відповідно) вважають, що жінки також мають підлягати обов'язковому призову.

Кожен/на п'ятий/та респондент/ка як серед загального населення, так і серед молоді вважає, що чоловік має повністю забезпечувати сім'ю. Серед молодих жінок таких 19%, а серед чоловіків у віці до 25 років — 24%.

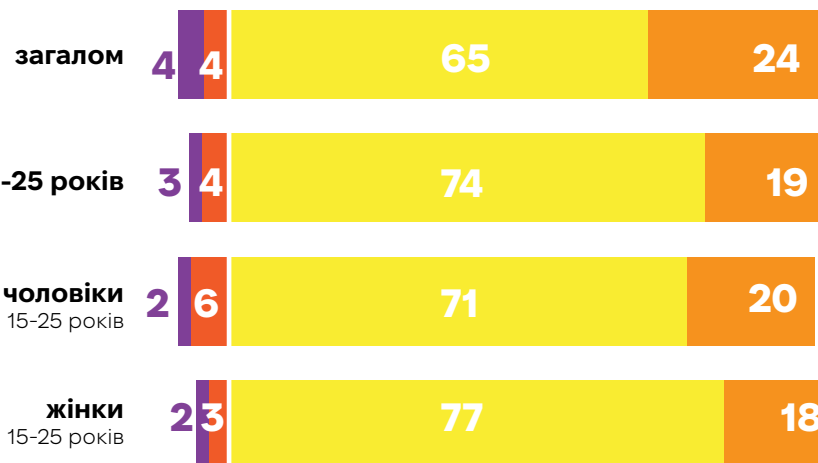
Малюнок 1.1.2.1 Відповіді на запитання

«Я зараз зачитаю вам пари тверджень, а ви оберіть те, яке більше відповідає вашим поглядам»,

% всіх респондентів 15+¹³

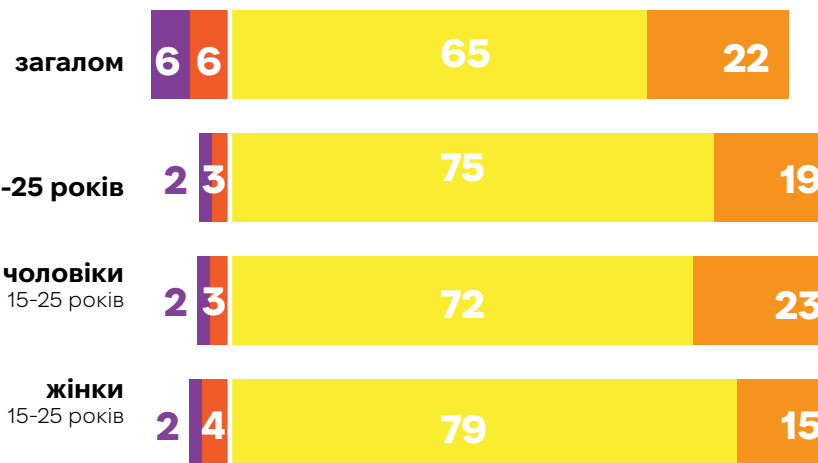
■ повністю погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ повністю погоджуюся

Жінка завжди має підкорятися чоловікові

Ніхто з подружжя/партнерів не повинен підкорятися іншому

Жінка не може бути успішною в сім'ї та в роботі одночасно

Жінка може бути успішною і в сім'ї і в роботі

¹³ Респондентам були поставлені запитання, які були сформульовані так: зараз я зачитаю вам пари тверджень, а ви виберіть те, яке найбільше відповідає вашим поглядам. Коли респондент вибирав із двох тверджень те, з яким він згоден, його запитували, чи погоджується він з цим твердженням скоріше чи повністю. Серед запитань також була опція «Важко сказати», яка призвела до того, що відсотки не складаються в 100%.

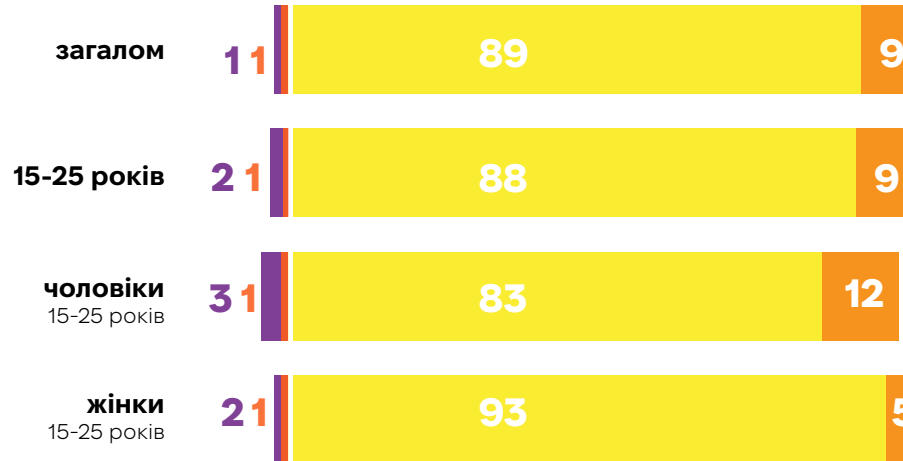
Малюнок 1.1.2.1 Відповіді на запитання

«Я зараз зачитаю вам пари тверджень, а ви оберіть те, яке більше відповідає вашим поглядам»,

% всіх респондентів 15+¹³

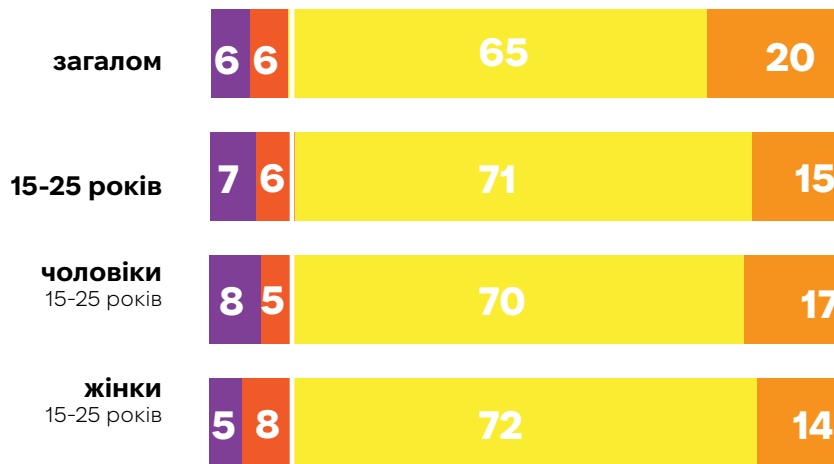
■ повністю погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ повністю погоджуюся

**Жінка
в будь-якому
разі має робити
всю домашню
роботу і бути
гарною хазяйкою**

Якщо чоловік і дружина працюють, то має бути рівноправ'я в обов'язках

Це не нормальна ситуація в сім'ї, коли дружина більш успішна чи заробляє більше ніж чоловік

Це нормальна ситуація в сім'ї, коли дружина більш успішна чи більше заробляє ніж чоловік

¹³ Респондентам були поставлені запитання, які були сформульовані так: зараз я зачитаю вам пари тверджень, а ви виберіть те, яке найбільше відповідає вашим поглядам. Коли респондент вибирав із двох тверджень те, з яким він згоден, його запитували, чи погоджується він з цим твердженням скоріше чи повністю. Серед запитань також була опція «Важко сказати», яка призвела до того, що відсотки не складаються в 100%.

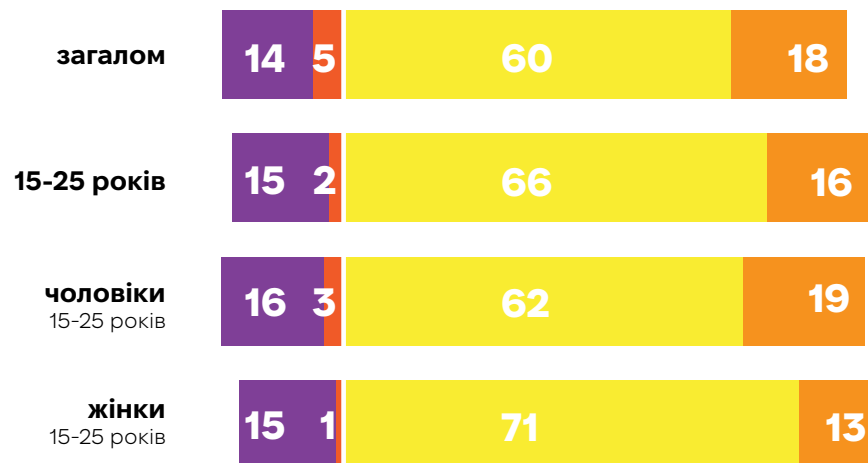
Малюнок 1.1.2.1 Відповіді на запитання

«Я зараз зачитаю вам пари тверджень, а ви оберіть те, яке більше відповідає вашим поглядам»,

% всіх респондентів 15+¹³

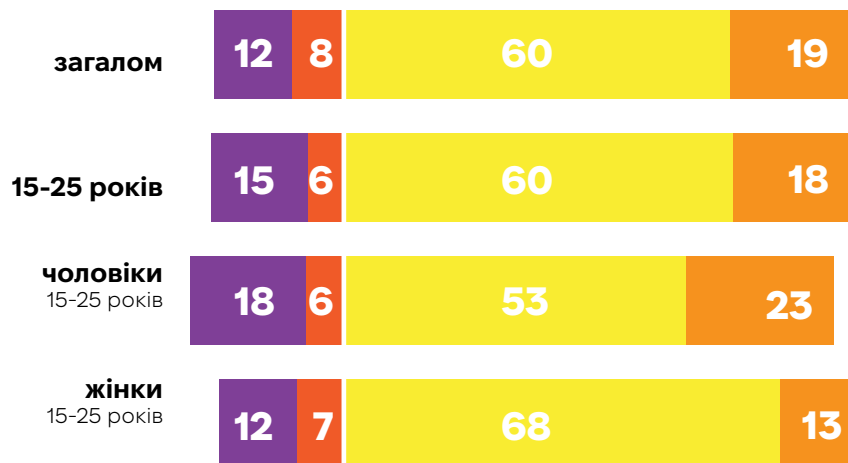
■ повністю погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ повністю погоджуюся

**Чоловік
в будь-якому
разі має бути
головою сім'ї**

**... для одних краще
рівноправ'я, для
інших — щоб головою
сім'ї був чоловік
чи дружина**

**Чоловік
повністю має
зabezпечувати
сім'ю**

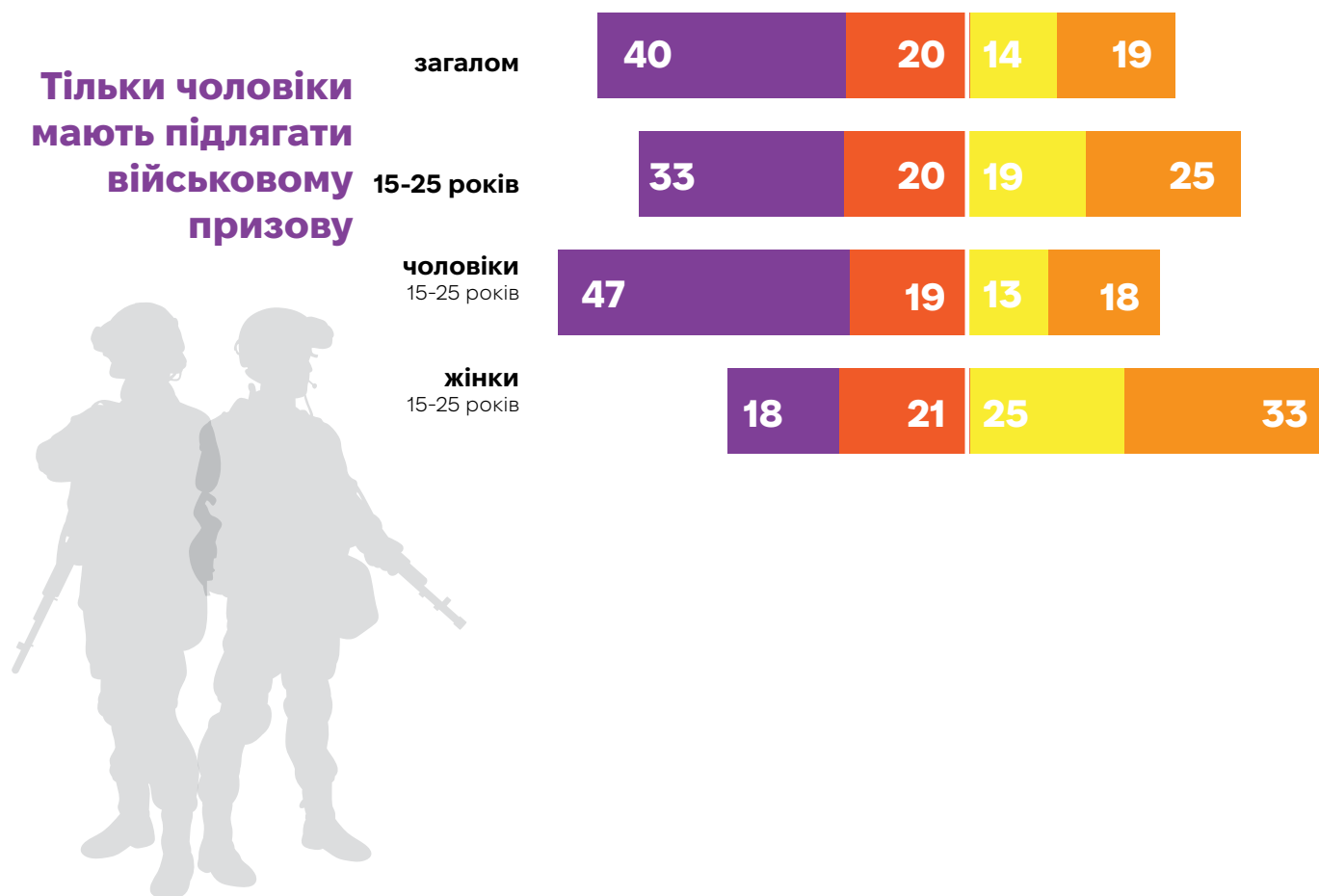
**Зabezпечувати сім'ю
має той, у кого це
найкраще виходить —
це може бути
і чоловік, і жінка**

¹³ Респондентам були поставлені запитання, які були сформульовані так: зараз я зачитаю вам пари тверджень, а ви виберіть те, яке найбільше відповідає вашим поглядам. Коли респондент вибирав із двох тверджень те, з яким він згоден, його запитували, чи погоджується він з цим твердженням скоріше чи повністю. Серед запитань також була опція «Важко сказати», яка призвела до того, що відсотки не складаються в 100%.

Малюнок 1.1.2.1 Відповіді на запитання

«Я зараз зачитаю вам пари тверджень, а ви оберіть те, яке більше відповідає вашим поглядам»,
 % всіх респондентів 15+¹³

повністю погоджуюся
 скоріше погоджуюся
 скоріше погоджуюся
 повністю погоджуюся

Тільки чоловіки мають підлягати військовому призову

Якщо чоловіки підлягають обов'язковому призову, то і жінки мають підлягати

¹³ Респондентам були поставлені запитання, які були сформульовані так: зараз я зачитаю вам пари тверджень, а ви виберіть те, яке найбільше відповідає вашим поглядам. Коли респондент вибирав із двох тверджень те, з яким він згоден, його запитували, чи погоджується він з цим твердженням скоріше чи повністю. Серед запитань також була опція «Важко сказати», яка призвела до того, що відсотки не складаються в 100%.

Загалом молодь частіше погоджується з більшістю тверджень щодо гендерної рівності, ніж загальне населення. Винятком є ставлення до твердження «бути домогосподаркою — це така ж робота, як і робота за гроші», з яким молодь погоджується менше, ніж загальне населення. Ймовірно це пояснюється тим, що молодь має більші кар'єрні амбіції, ніж

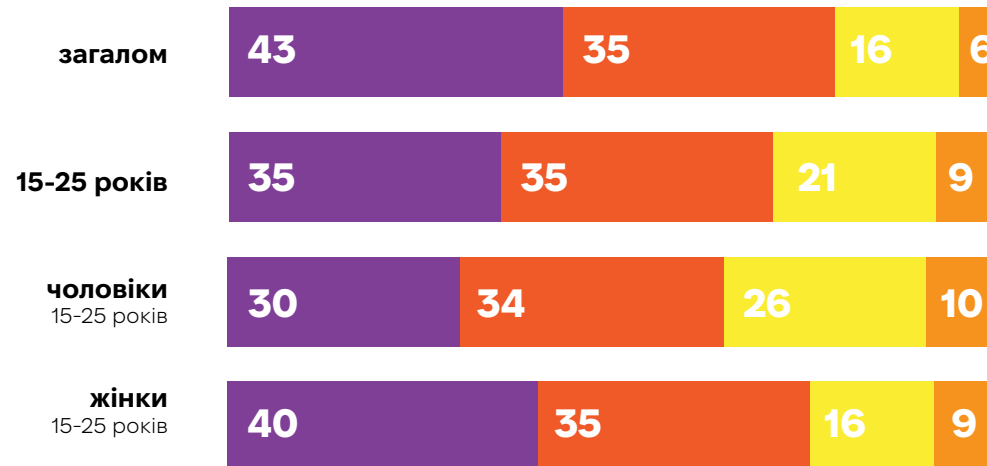
загальне населення, і відчуває не-престижність / нецікавість / невдячність роботи домогосподаркою.

Малюнок 1.1.2.2 Відповіді на запитання

«По кожному з тверджень, які я зачитаю, скажіть, наскільки ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь із ними. Ви повністю погоджуєтесь, погоджуєтесь, не погоджуєтесь або цілком не погоджуєтесь?», % всіх респондентів 15+

повністю погоджуєтесь
 скоріше погоджуєтесь
 не погоджуюсь
 цілком не погоджуюсь

Бути домогосподаркою — це теж така ж сама робота, як і робота за гроші

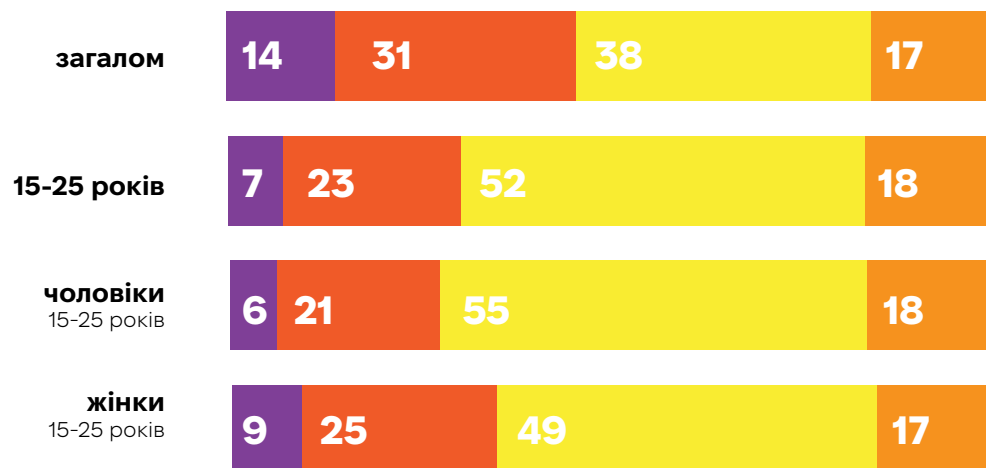
Малюнок 1.1.2.2 Відповіді на запитання

«По кожному з тверджень, які я зачитаю, скажіть, наскільки ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь із ними. Ви повністю погоджуєтесь, погоджуєтесь, не погоджуєтесь або цілком не погоджуєтесь?»

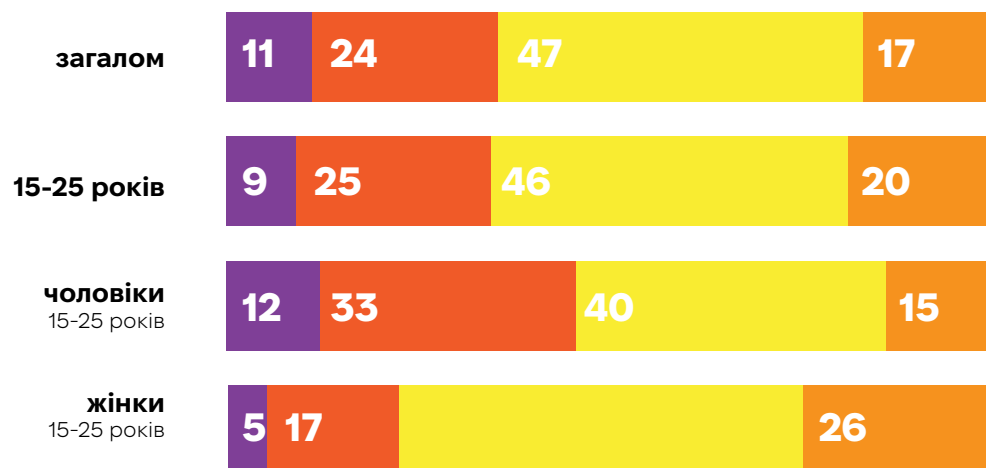
% всіх респондентів 15+

■ повністю погоджуєтесь
 ■ скоріше погоджуєтесь
 ■ не погоджуюсь
 ■ цілком не погоджуюсь

Коли мати працює заради заробітку, її діти страждають

Загалом, чоловіки є кращими політичними лідерами, ніж жінки

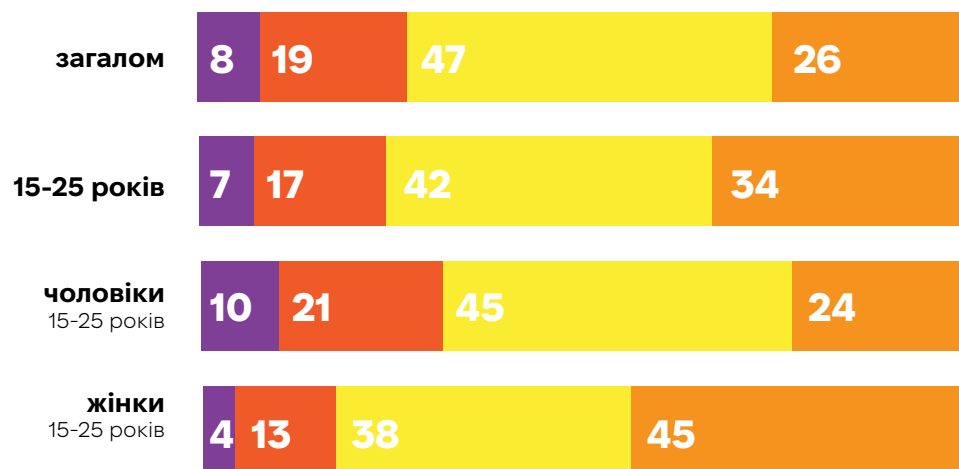
Малюнок 1.1.2.2 Відповіді на запитання

«По кожному з тверджень, які я зачитаю, скажіть, наскільки ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь із ними. Ви повністю погоджуєтесь, погоджуєтесь, не погоджуєтесь або цілком не погоджуєтесь?»

% всіх респондентів 15+

повністю погоджуєтесь
 скоріше погоджуєтесь
 не погоджуюсь
 цілком не погоджуюсь

**У цілому,
чоловіки краще
керують бізнесом,
ніж жінки**

1.2. Якісне дослідження

1.2.1. Моделі розподілу ролей у родинах, гендерні аспекти процесу виховання

Більшість учасників/ць дослідження зростали у сім'ях з обома батьками та відзначили, що ролі між батьками були поділені переважно традиційно: мати виконувала умовно жіночі обов'язки (готування їжі, прибирання, догляд за дітьми), батько — умовно чоловічі (лагодження приладів, ремонти, майстрування, робота на подвір'ї приватного будинку та в саду/на городі), при цьому здебільшого обидва працювали. У частини респондентівок батько (або дідусь, за відсутності батька у родині) могли за потреби замінити матір та доглянути за родиною чи дітьми, але такі ситуації були зумовлені ситуативно, тобто коли мати хворіла, була відсутня або сильно втомилася.

В процесі дорослішання діти також долучалися до допомоги батькам, як правило, дівчата більше допомагали мамі, хлопці — батькові, однак більшість хлопців також навчали готувати їжу та прибирати (базові навички, необхідні кожній людині). Розподіл обов'язків на «чоловічі» та «жіночі» спостерігається навіть у ситуації, коли обидва батьки приносять співставний дохід до родинного бюджету. В окремих опитаних батько/вітчим дуже рідко долучався до виконання хатніх та доглядових обов'язків, його функція полягала у за-

роблянні грошей для родини та виконанні важкої фізичної праці. Частіше все ж таки більшу частку доходу приносив саме батько, але важливі рішення у родині приймалися спільно.

Зафіксовані поодинокі згадки про те, що з часом мати, яка спочатку виконувала більшість побутових обов'язків, почала домовлятися з батьком та перекладати на нього частину обов'язків, щоб домогтися рівномірного розподілу. Зазвичай, коли діти дорослішають та залишають батьківський дім, чоловіки переглядають свої погляди та намагаються більше залучатися до хатньої праці і, виконуючи нові ролі у побуті — зазначають опитані.

З самого початку мама виконує більшу роль в житті сім'ї. А потім вона сказала татові, що їй так важко, і вони змінили, і вони більш розподілили, щоби обидва жили комфортніше. Я пам'ятаю, що мама татові каже: «Я втомилася вже, я не можу. Я теж вже ходжу на роботу. Давай більш рівно розділювати обов'язки».
(Жінка, обл.центр, цільова аудиторія (ЦА) Молодь)

Частина респондентів/ок, переважно з великих міст, відзначали, що чіткого розподілу ролей у їхніх сім'ях не було, кожен член родини (у тому числі діти, коли ставали дорослішими) виконував за можливості різні побутові обов'язки.

Безпосередньо процес виховання у більшості респондентів/ок мав гендерно-обумовлений характер. Батьки прищеплювали умовно чоловічі/жіночі навички та інтереси своїм дітям: дівчат навчали готувати, віддавали на творчі гуртки (малювання, танці, музика, рукоділля); хлопців привчали щось ремонтувати, віддавали на спортивні гуртки (футбол, дзюдо, карате, боротьба, велоспорт, фехтування, бокс, легка атлетика). Чоловічі чи жіночі навички та інтереси не прищеплювали примусово, але деколи батьки транслиювали необхідність вміти виконувати саме чоловічі/жіночі обов'язки або виглядати як «типовий» чоловік чи жінка.

І щось, знаєте, на рівні жартів, коли потрібно щось молотком забити або прибити, то дідусь жартував, що треба вміти такі хатні проблеми вирішувати.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

Але переважно поки я дорослішав, і взагалі і так протягом всього життя, то більше випадків було, що мене вчили там чоловічої справи, там робити ремонт, ремонтувати щось.
(Чоловік, райцентр, ЦА Молодь)

Хіба що мама казала, що треба носити спіднички, бо тобі дуже личить.
(Жінка, райцентр, ЦА Молодь)

Вони намагалися і зараз намагаються прищеплювати, типу, там, прибирання, готування їжі — що це все має робити дівчина
(Жінка, Київ, ЦА Молодь)

Воно було більш-менш нейтральним. Звісно, мені могли сказати, що: «Ти не вмієш, там, підмітати нормально. Ти маєш робити це краще, тому що ти ж дівчинка», але насправді це все закінчувалось на... просто, ну, якихось фразах, які згадувалися раз в 2 тижні, коли комусь не подобалось те, як я роблю частину свого прибирання.
(Трансчоловік)

Однак частина респондентів/ок обох ЦА зазначає, що їхній процес виховання був гендерно-нейтральним: їм купували будь-які іграшки, одяг, підтримували різнобічні інтереси — залежно від їхнього бажання та не зважаючи на стать.

В моєму випадку вони просто мені купляли те, що мені подобалось, те, що інколи я просив, це також були і машинки, якісь всілякі теж були набори з приготування, мені чогось подобалось всяке таке цікаве, різне. Тобто щоб не було чогось одного в питанні, наприклад, хобі якогось, спорту, я ходив і на тхеквондо, я ходив на танці, хіп-хоп і на футбол, спорт, легка атлетика. Тобто якогось такого, щоб конкретно в один напрямок чоловічий, не було.

(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

Мені не говорили, що машинки чи динозаврики для хлопців, а Барбі і м'які іграшки — для дівчаток, тобто я міг обрати те, що мені подобається, міг майже одягатись, як мені подобається, тобто тут було все добре.

(Небінарна трансгендерна особа)

Книжки — це щось нейтральне, немає книжок для чоловіків і жінок. Так само як і іграшок немає для чоловіків і жінок. В мене завжди були і машинки, і ляльки, і роботи. У мене було все. Мене не обмежували в такому. Одяг теж в мене завжди був. Я любила завжди штани. Я плаття дуже рідко коли носила. Тому у мене більше були штани.

(Жінка, обл.центр, ЦА Молодь)

Мене ввели на багато різних гуртків, все перепробувати. Мої батьки хотіли, щоб я був різнобічно розвиненим, вони, мабуть, хотіли, щоб я все перепробував.

(Трансчоловік)

Варто зазначити, що навіть ті учасники/ці, які відзначали, що їхнє виховання не було гендерно-нейтральним, серед настанов, які їм давали та продовжують давати батьки, називали морально-етичні настанови – незалежно від статі бути чесною та порядною, ввічливою людиною, самостійною та незалежною особистістю, розраховувати на себе, вміти подбати про себе у плані побуту, поважати думку іншої людини, бути цілеспрямованою та працьовитою, розумною та різнобічною людиною, цікавитися світом та різнобічною інформацією.

У процесі виховання окремих транслюдей із приписаною при народженні чоловічою статтю батько намагався більш агресивно прищеплювати «чоловічі» навички та інтереси, при цьому мама була більш лояльною та дотримувалася радше гендерно-нейтрального стилю виховання.

На рахунок гендерних ролей, тому що реально 22 роки мені уже повторюють, що мужик має бути мужиком... мій батько дуже довгий час намагався прищепити мені таку агресивність. Дуже довго товмачив в голову, що ти мужик, ти маєш сім'ю утримувати, ти маєш робити важку роботу.
(Трансжінка)

Вітчим працював, приходив додому, там, дрова рубав, таке, чоловічу роботу виконував. І мені постійно розказував, що я мужик, і я маю, там, йти дрова рубати, там, ще щось робити, ну, чого я, конечно, не робила. Вітчим щось там вчив мене всяким чоловічим, там, штучкам, перфоратором користуватись, це все, але мені це було настільки нецікаво, що я просто, Боже, я там втікала від нього постійно. Вчив мене тримати, там, сокиру в руках. «Не плач. Мужики не плачуть. Кулак тримай міцно. Єслі надо — когось стукни в лоба. Ти мужик. Будь мужиком».
(Трансжінка)

Окремі респонденти/ки ділилися спогадами про випадки домашнього насильства відносно жінок, зловживанням батька алкоголем, цей досвід додатково вплинув на їхнє розуміння необхідності здорових партнерських відносин та взаємоповаги усіх членів родини один до одного.

1.2.2. Гендерні стереотипи у різних поколіннях

Більшість учасників/ць дослідження відзначають, що їхні батьки мають традиційні, більш патріархальні погляди щодо вигляду та поведінки чоловіків та жінок, а саме:

 Чоловік має бути стриманим, охайним, коротко підстриженим, мужнім та стійким, впевненим, серйозним, не говорити зайвого, бути хазяйновитим, вміти ремонтувати побутові речі, бути головою родини та забезпечувати свою сім'ю.

 Жінка має бути доглянутою, але одягатися пристойно, бути спокійною та виваженою, вміти готувати, не палити/не вживати алкоголь, знайти стабільного та надійного чоловіка, обов'язково вийти заміж та мати дітей, дбати про чоловіка та дітей⁸. Хоча при цьому частині дівчат батьки трансливали необхідність бути освіченою та фінансово незалежною, навіть від майбутнього чоловіка.

Але якщо на зовнішність дивитися, то у мене раніше було довге волосся, і мамі це дуже подобалося, а татові не дуже подобалося. Потім я постриг їх, і стало навпаки. Потім мама звикла, і стало все нормально. Тобто мамі не дуже сильно принципово, а татові прямо не подобалося.
(Чоловік, село, ЦА Молодь)

Навіть те ж саме моє довге волосся. Він спершу їх не розумів. Типу: «Чому ти не пострижешся? Чоловік повинен ходити з коротким волоссям». Батька тішить, що я голюся. Припустимо, пахви і ось це все. Він цього не розуміє. Але це таке радянське виховання, знову ж таки. Я за нього не можу дорікати.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

В мене зараз волосся вже до плечей, вони з тим спочатку не могли змиритись, що я таке волосся відростив, і там: «Як то так чоловіку ходити». Потім я ще почав відрощувати бороду, і тепер мене називають Ісус, є такі складності. Вони мені казали, щоб я постригся, ще щось, але, знаєте, то було більше в жартівливій формі, а не в наказовій.
(Чоловік, райцентр, ЦА Молодь)

У мене досить такий, буває, якщо можна так сказати, такий консервативний тато. Ну, для нього це незрозуміло, що чоловік має довге волосся або щось там, він якось вдягнений не так і всяке таке.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

У них такі патріархальні погляди, і понятно, що мама вважає що, там, мужик — добитчик і, там, баба сидить в хаті. Вона десь працює, там, я не знаю, якщо хоче, от, і доглядає за чоловіком, дітьми, там, оце все готує.
(Трансжінка)

Варто зазначити, що на думку опитаних, більш консервативні погляди щодо вигляду та поведінки чоловіків і жінок мають саме татусі респондентів, матері — більш прогресивні та частіше транслюють свободу самовираження особистості незалежно від статі.

Мій батько. Він чітко визначає, як жінка має поводитись: має сидіти вдома, глядіти дітей, готувати їсти, і все, ну, і робити те, що їй скажуть. На рахунок соціальних ролей жінки, в мами дуже широкий світогляд, тобто жінка — це людина, а людина, відповідно, може бути тим, ким захоче, так само, в принципі, як і чоловік.
(Трансжінка)

Жінка — приваблива, жіночна, щоб «не задовбувала чоловіка», чоловік — сильний, крупний, різкий, самостійний, щоб навколо боялися. Вислухував до і після мого камінг-ауту від батька, що я маю подарувати онуків.
(Трансчоловік)

Інформанти/ки не мають певних очікувань та стереотипів щодо вигляду та поведінки чоловіка/жінки, наголошують, що передусім кожна людина має самостійно вирішувати, як їй виглядати, поводитися, головне, щоб це не утискало інших людей.

В мене погляди такі, що кожна людина, вона, як чоловік або жінка, просто сама вирішує, як їй зручно виглядати, охайно або неохайно. І якщо просто ця людина, вона, не заважає мені або іншим, то неважливо, як вона виглядає.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

Зростаючи у родинях з більш традиційним патріархальним розподілом ролей між чоловіком та жінкою, респонденти/ки переважно виступають за партнерські відносини і рівний розподіл побутових та інших обов'язків, зазначають, що найефективніший розподіл — коли усі деталі обговорені, обов'язки та зони відповідальності розподілені залежно від побажань та вмінь партнерів/ок.

Наприклад, якщо сніданок готую я, вона може самостійно сказати: «Давай я помию посуд», таке, ок. Або навпаки, вечерю вона може приготувати, а я скажу: «Давай я все помию, приберу, бо ти готувала, не треба, щоб ти ще й це мила», бо якось це незручно мені. А з прибиранням те ж саме, оскільки прибирання, воно не складається з чогось одного, що треба тільки помити підлогу, і все, це ж треба ще щось попрати або підмести, пил прибрати, то ми якось порівну це все робимо. Влаштовує, бо це, знаєте, такий комфорт, це зручно, бо ти бачиш, що робить твій партнер, і ти робиш стільки плюс-мінус, скільки зробив він, щоб було все у вас так гладенько, на одному рівні.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

Зараз я проживаю з дівчиною, у нас такого як нема, у нас більшості розподіл якби 50 на 50. Я, як завжди, приходив зі школи і бачив, як мама після роботи робить їсти і потім миє посуду і прибирає щось, а тато в той час міг нічого не робити, допустимо. Мені це казалось якось несправедливо.
(Чоловік, райцентр, ЦА Молодь)

Я працюю, і він працює, і при цьому ми поділили наші, ну, як раніше мої якісь там обов'язки на порівну. Тобто прибираємо ми разом. Закинути стірку він теж може, приготувати їсти, він теж готує. Тобто в нас немає, що ти тим робиш, типу, ти будеш стирати, ти будеш прибирати, бо ти дівчина і ти повинна так робити.
(Трансжінка)

Якщо зарплата затримується, то основні обов'язки фінансові бере на себе той партнер, у якого зараз більше грошей залишилось. Якщо хтось із нас дуже стомився, тобто обов'язки основні по прибиранню, миттю посуду і всього такого, і сходити в магазин переходить на того, хто менше стомився. Ось так у нас вирішується. Все по ситуації, я гадаю. Мені абсолютно комфортно, і я гадаю, що всім так треба робити. Це класно.
(Небінарна трансгендерна особа).

У нас рівно розподілені. Ми беремо на себе обов'язки теж рівно. Єдине, що може у когось щось краще виходить або більше подобається, той тим і займається.
(Трансчоловік)

Щодо виховання своїх дітей переважна більшість інформантів/ок, як цисгендеоних так і трансгендерних, підтримує гендерно-нейтральний стиль виховання. Вони зазначають, що будуть поважати вибір своїх дітей, сприяти комплексному розвитку їхньої особистості з урахуванням їхніх інтересів та не зважаючи на стать. Головний показник успішного батьківства — це повна довіра до батьків з боку дитини та всебічна підтримка дитини з боку батьків, саме така модель виховання є бажаною для усіх учасників, які планують мати дітей.

Якщо моя дочка захоче, їй буде цікавіше подивитися, як я там розбираю пилосос і ремонтую його або ще щось, якісь фільтри або ще щось таким займаюсь, і їй буде тим цікавіше зайнятися і буде цікавіше те поспробувати, то я її навчу того. Якщо син захоче піти на балет — нехай іде на балет, я буду туди його навіть привозити, це є нормально, йому це цікаво, не буду казати, що це балет для дівчат, і так далі. Тому швидше буде нейтральне виховання таке, швидше нейтральне буде.

(Чоловік, райцентр, ЦА Молодь)

Оцінка батьківства — це коли дитина не боїться розказати своїм батькам, що вона відчуває, наприклад, і в принципі попросити або допомоги, або поділитись чимось, тобто щоб дитина не боялась. Оце для мене найвища оцінка. Бо якщо дитина не боїться, значить, вона довіряє. (Трансжінка)

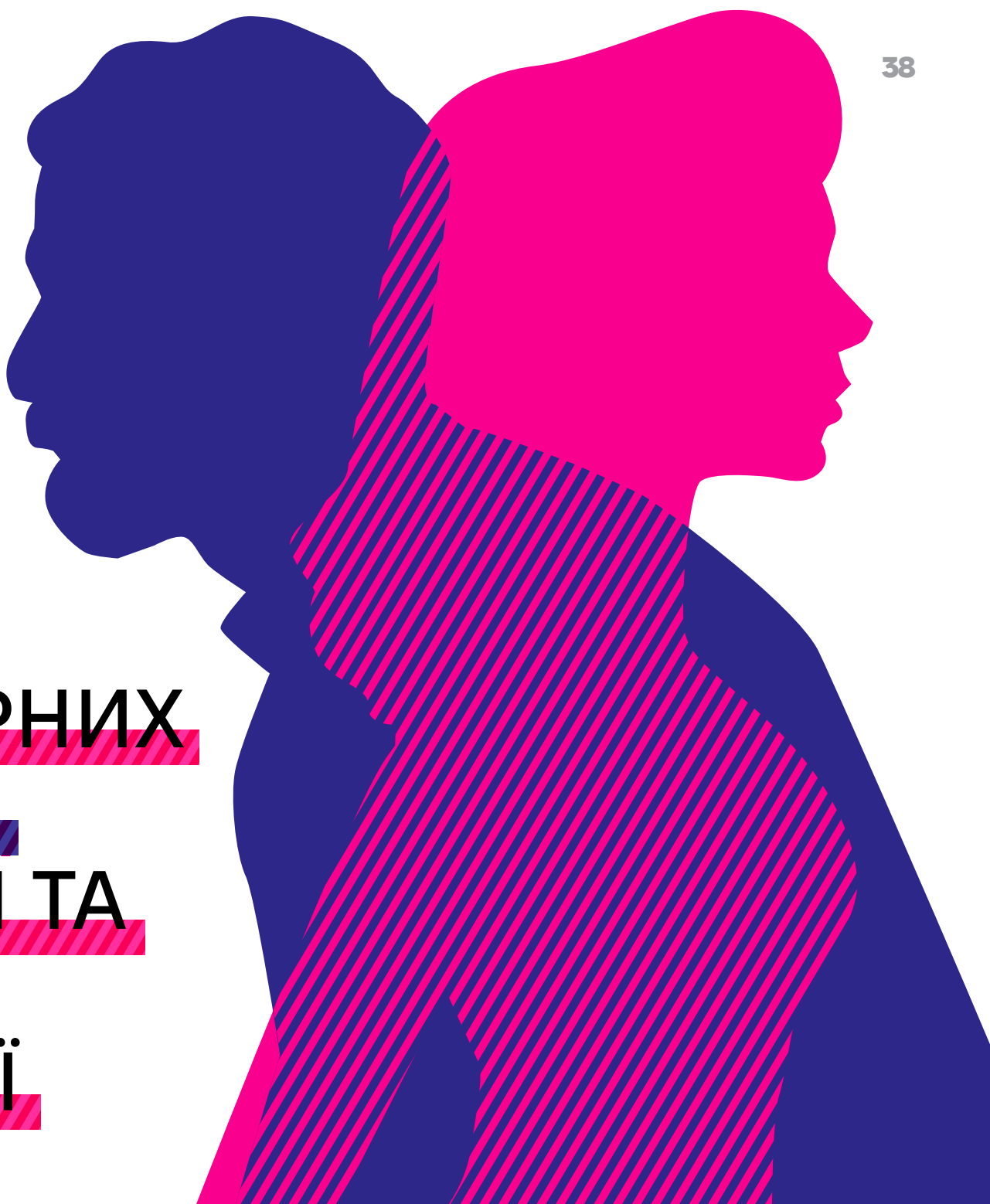

Тобто я буду давати дитині вибір. Більше вибору, більше розмовляти про щось, щоб дитина не тільки вважала мене матір'ю, але і подружкою кращою. Ну, типу, щоб можна було мені все розказувати, поділитись. Я буду старатись так, щоб моя дитина могла мені розказати про все. Про все, що в неї відбувається в житті. І я ніколи її не ображу. Щоб вона знала або він знав, що я буду підтримкою, влюбій ситуації я підтримаю, дам якусь пораду.

(Трансжінка)

Я буду виховувати їх, в середньому, гендерно-нейтрально, приблизно з цим же «Ти маєш знати і вміти все, але це не обов'язково робити».

(Трансчоловік)

Лише окремі учасники/ці відзначали, що будуть прищеплювати своїм дітям певні чоловічі/жіночі ролі та моделі поведінки у молодшому віці (до 12-13 років): хлопцям такі: допомагати дівчатам, бути спортивним, вивчати точні науки, бути спрямованим набувати лідерські навички, займати управлінські посади; дівчатам такі: бути доглянутою, стильною, красивою, вміти готувати, але при цьому вміти постояти за себе.

2. ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА НОРМ НА ЖИТТЯ ТА МОЖЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

2.1 Кількісне дослідження

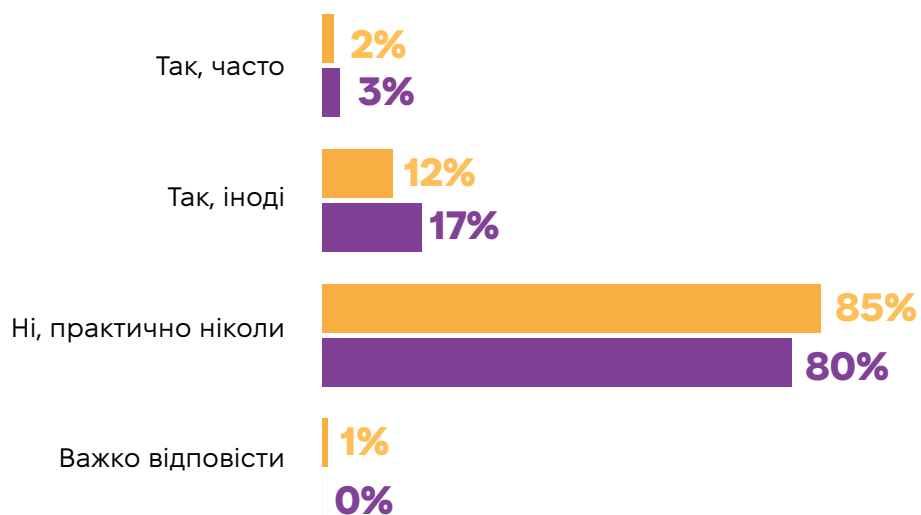
Трохи більше половини опитаних українців/ок 15-25 років вважають, що гендерні стереотипи не впливають на їхнє життя, 28% молодих людей оцінює такий вплив як позитивний, 15% — як негативний. Зокрема, третина молодих чоловіків (32%) вважає, що гендерні стереотипи позитивно впливають на їхнє життя, а 10% зазначили негативний вплив, тоді думки жінок розділились — по 24% зазначили як позитивний вплив, а 20% — негативний. Можна припустити, що до повномасштабної війни більше чоловіків і менше жінок зазначили б позитивний вплив стереотипів — а зараз частина чоловіків вважає себе дискримінованими обов'язковим призовом, а частина жінок — привілейованими через його відсутність (але, на жаль, до 2022 це питання не ставилось).

Малюнок 2.1.1 Відповіді на запитання «Поширеність традиційних поглядів на ролі жінки і чоловіка скоріше позитивно чи негативно впливають на ваше життя?», % всіх респондентів 15+

Більшість (85%) опитаних не відчувала упередження чи дискримінацію по відношенню до себе за ознакою статі. Молодь до 25 років рідше, ніж старша вікова група, погоджується з тим, що ніколи не відчувала дискримінації до себе (80%) за рахунок тих, хто іноді відчуває упередження чи дискримінацію. Також, показники є нижчими для жінок, ніж для чоловіків (81% та 91% серед загального населення, та 70% і 90% серед молоді відповідно).

Малюнок 2.1.2 Відповіді на запитання «Чи відчували Ви колись упередження чи дискримінацію відносно себе за ознакою статі? Дискримінація — це несправедливе або упереджене ставлення до людей та груп за такими ознаками, як раса, стать, вік тощо.», % всіх респондентів 15+

2.2 Якісне дослідження

Стереотипи за ознакою статі та традиційні уявлення про розподіл гендерних ролей розповсюджені у сучасному українському суспільстві. Вони зумовлюють низку перешкод та переваг як для чоловіків, так і для жінок у різноманітних сферах життя. Цей вплив звичайно є складним та різноспрямованим. Скажімо, «переваги» бути жінкою або прояви так званого «доброзичливого сексизму» водночас є частиною системи гендерної нерівності. Або окремі позиції можуть трактуватися одночасно як негативні та позитивні. Наприклад, «право чоловіка, за замовчуванням, приймати важливі рішення в родині» водночас є проявом влади та відповідальності зі ці рішення.

Окремі респонденти/ки наголошували, що переваги та перешкоди, які ґрунтуються на гендерних стереотипах та нормах поведінки, існують в житті і чоловіків, і жінок, однак в глобальному сенсі вони несуттєві та не впливають на перебіг життя.

НЕГАТИВНІ ВПЛИВИ НА ЧОЛОВІКІВ

Чоловік не повинен висловлювати свої емоції, не може жалітися та плакати, має гідно переносити всі негаразди

В суспільстві від мужчин очікують, що вони не мають показувати своїх емоцій, переживань і так далі, в тому плані якось жінкам, мені здається, жінки собі краще зробили життя, що вони один одного підтримують, діляться всім і так далі, серед хлопців такого немає.
(Чоловік, райцентр, ЦА Молодь)

Типу: якщо ти народився хлопцем, ти маєш бути максимально мускулистим. Сильним, ніколи не плакати, завжди ходити з короткою зачіскою. Така максимально стереотипна фігня. «Ти пацан, давай, ти розберешся, будь сильним! Ти маєш підкорювати світ!» Ось така фігня!
(Трансжінка)

Чоловік сильніший фізично, тому має виконувати будь-яку важку роботу, незалежно від його статури та фізичної підготовки

Тобто ми залишалися у школі, дівчата уходили, а ми залишалися там прибирати, піднімати стільці. Оце, напевне, є перевага у дівчат, просто тому, що вони дівчата.
(Чоловік, село, ЦА Молодь)

Чоловік повинен забезпечувати фінансовий добробут своєї родини/партнерки, оплачувати рахунки

Стереотип про те, що чоловік має заробляти більше, чи чоловік має завжди бути готовим допомогти жінці.
(Трансчоловік)

У мене закладалася думка, що оплата чека, грубо кажучи, має бути з боку чоловіка. Навіть, припустимо, з малознайомою дівчиною якесь побачення тощо. Ви знаєте, що тільки в країнах росії, України прийнято так, що чоловік платить за все, чоловік оплачує. Це лише у нас. Ніде більше такого нема. Тому українських чоловіків люблять, бо у нас такий менталітет, в інших країнах все оплачуватимуть, усі чеки закриватимуть тощо.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

НЕГАТИВНІ ВПЛИВИ НА ЧОЛОВІКІВ

Чоловік повинен бути успішним та реалізованим

Чоловік завжди винний — упереджене ставлення до чоловіків в ситуації звинувачення щодо сексуального насильства (чоловік у більшості випадків одразу

Чоловіки підлягають обов'язковому військовому обліку

Чоловіки підлягають обов'язковому військовому обліку

Чоловік не може бути майстром манікюру, вихователем у дитячому садку (складність професійної реалізації у певних сферах)

Але якщо є звинувачення, але нема ніяких доказів, то все одно в деяких випадках чоловіків більш так інформаційно пресують, атакують. (Чоловік, обл. центр, ЦА Молодь)

Наприклад, у нас в групі є один хлопець. І вчителі до нього якось відносяться, що, тіпа: ти — хлопчик, чому дошкільна освіта? і так далі. (Жінка, райцентр, ЦА Молодь)

Був в Луцьку такий магазинчик, він торгував різним — бісером, вишивкою, наборами цими для рукоділля. Я прийшов влаштуватись на роботу і говорю... а колектив чисто жіночий, і я товарознавець, сфера продажів, торгівлі — це моя пряма професія, але мені відмовили, сказали, прямо так і сказали: не може мужик розбиратись в бісері, вишиванках або в'язанні гачком (Трансжінка)

НЕГАТИВНІ ВПЛИВИ НА ЧОЛОВІКІВ

Чоловік повинен байдуже ставитися до косметичних засобів, не доглядати свою шкіру

Чоловік повинен бути спортивним

Чоловік має опанувати навички щодо ремонту усього приладдя, техніки

Чоловік не може повноцінно доглядати за немовлям

Коли у мене народився перший племінник, у мене двоюрідна ще сестра, і коли я няньчу племінника, вона постійно намагається його забрати від мене, і на питання, чому так, вона мені каже: бо ти мужик, ти нічого не розумієш.
(Трансжінка)

НЕГАТИВНІ ВПЛИВИ НА ЖІНОК

Упередження щодо розумових здібностей, обмеження у доступі окремих професій, упередження щодо можливості опанувати керування автомобілем на належному рівні.

Булінг через зовнішній вигляд (повноту), вимоги завжди виглядати неперевершено.

Складність просування кар'єрними сходами (в тому числі через «декрет»), нижчий рівень оплати праці.

Коли я прийшов на роботу в інтернатуру, у нас була дівчинка ще й мій колега-хірург, теж хлопець. І ось на їхньому тлі прямо відчувається, так. Тому що до хлопця всі набагато доброзичливіше ставляться. І вони хочуть дати можливість попрацювати, якимось намагаються його навчити. А до дівчинки, навпаки, як би, було до неї упередження, що в принципі хірургія — це не її спеціальність. Що ось все одно піде в декрет рано чи пізно і що немає сенсу витратити час. Тобто її від операцій якимось відсували. (Трансчоловік)

Не знаю. Типу, щось не так з фігурою, щось не так. Що вона тупа, всякі такі... А чоловіка за це ніколи не чіпали, що він товстий, що він тупий. Це ніколи такого не помічали. А дівчат булили завжди за це. (Жінка, обл.центр, ЦА Молодь)

За жінками завжди стоїть якийсь такий обов'язок народжувати дітей, перебувати в декреті, за що, до речі, також іноді можуть не брати, надавати перевагу в роботі чоловікам, а не жінкам, бо ж жінки потім, можливо, підуть в декрет. (Жінка, село, ЦА Молодь)

Да, у них (чоловіків) більша зарплатня, це дійсно так. Тому що у мене є колега, який в 7 разів більше за мене отримує зарплатню (займають майже однакові посади). (Жінка, обл.центр, ЦА Молодь)

Я пам'ятаю, коли я була старшим продавцем, от, то мені теж постійно казали, що вот, мій колега: «Та ти дівчинка, ти тупа, давай я сам порахую». (Трансжінка)

З роботою для жінки, по правді, те, що у нас робиться в Україні з роботами для жінок, мені не дуже подобається, бо у нас дуже багато упередження, що це жінка, вона слабенька, маленька, відповідно, їй не треба доплачувати більше, особливо якщо це начальник якийсь такий мужлан, в принципі, такі люди дуже тиснуть на персонал, і дуже часто саме жінки потерпають від цих таких службових перевищень. (Трансжінка)

НЕГАТИВНІ ВПЛИВИ НА ЖІНОК

Обмеження та гендерна стереотипізація розвитку певних інтересів у підлітковому віці

Дівчатам у футбол грати не можна у шкільних змаганнях. Я пам'ятаю, що мене колись у команду не взяли через це, до класної, саме на змагання, бо не можна. Все, не належить тобі.
(Трансчоловік)

Упереджене ставлення через переконання у емоційності жінок та відсутності стресостійкості

Прищеплювання дівчатам та жінкам звички виконувати другорядні ролі у родині та підкорятися чоловіку.

Це те, що дуже багато стереотипів, що ти маєш народжувати, ти маєш бути слухняною, ти маєш бути ніжною.
(Трансчоловік)

Сексуальна об'єктивація, настирливі та деколи агресивні залицяння, неприйняття чоловіками відмови, сексуальні домагання в процесі працевлаштування та на роботі

Дуже багато токсичних практик з боку чоловіків, тобто об'єктивізація, це може бути фізична небезпека, навіть якщо це непрямий вплив або ще щось, то просто ти можеш їхати в транспорті, до тебе будуть домагатися. (Трансчоловік)

Більший рівень небезпеки та загрози стати жертвою злочинців, або жертвою домашнього насильства через фізичну слабкість порівняно з чоловіком

Це дуже токсична установка для дівчаток, що б'є — значить, любить, травить — значить, подобаєшся, поступися. Те, що дівчатка повинні поступатися хлопчикам у їхній агресії — це, звичайно, неправильно, це дуже поганий момент для жінок.
(Трансчоловік)

Серед позитивних впливів гендерних стереотипів чоловіки в основному називали кращі кар'єрні можливості — водночас деякі з них вважають відсутність необхідності робити кар'єру через покладання на чоловіка перевагою жінок.

Ці думки відображені в таблиці нижче, але слід зазначити, що лише 15% молодих жінок потрібен цей «привілей», він значно більше потрібен саме чоловіка. 58% молодих жінок не потрібен і «привілей» щодо звільнення від призову (див. розділ 1.1.2.).

ПОЗИТИВНІ ВПЛИВИ НА ЧОЛОВІКІВ

Сприяння у професійному зростанні, допомога від колег та керівництва у просуванні кар'єрними сходами; вища вірогідність займати керівні посади, управляти країною; більша довіра в ситуаціях купівлі-продажу, прийняття до колективу.

Право, за замовчуванням, приймати важливі рішення в родині, залишати за собою останнє слово.

Відсутність необхідності виконувати умовно жіночу побутову роботу (приготування їжі, прибирання, догляд за дітьми).

Менша вірогідність нападу на вулиці (через уявленна, що чоловік може дати добру відсіч).

Відсутність жартів, пов'язаних з менструацією та іншими фізіологічними особливостями жінок, вільніше відчуття в оголеному вигляді

Що є така думка громадська, що чоловіки такі гарні, бо вони заробляють, а жінки ні, хоча насправді вони так само роблять багато роботи як по господарству або виховання дітей, яка не цінується сильно і не оплачується.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

У нас тут є ТЦ «Караван». Може, знаєте, не знаєте? Не знаю. І там є кілька магазинів, у яких, грубо кажучи, роздягальні не розділені як чоловіча та жіноча. І мені, як чоловікові, легше набагато стояти в трусах, ніж, даруйте, дівчині. І, можливо, мені легше почуватися, ніж дівчині.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

ПОЗИТИВНІ ВПЛИВИ НА ЖІНОК

Можливість не працювати, вести домашнє господарство та мати повне фінансове забезпечення та грошову підтримку від партнера/чоловіка.

Є жінки, які живуть зараз ще тим самим принципом, що я жінка, я дивлюся за будинком, а чоловік приносить гроші, приносить їжу і отаке всяке.

(Чоловік, райцентр, ЦА Молодь)

Ну, те, що чоловіки часто беруть фінансову відповідальність за свою жінку — це теж перевага жінок. Тому це перевага, що в нашому суспільстві, в Україні, там, в рашці, ну СНД країнах чоловіків навчили, що от вони, там, мають забезпечувати жінок, а жінки цим користуються, багато хто. Їм так добре.

(Трансжінка)

У плані того, що дівчат у нас навіть виховують так, що хлопчик має сплатити. Я просто навіть не раз чув від матерів, які кажуть своїм дочкам: «Знайнеш собі багатого хлопця, який стежитиме за собою». Це ж таке виховання, ніби після батька в тебе буде другий батько, який супроводжуватиме тебе з життям. Це неправильно, я вважаю.

(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

І в сім'ї, там коли чоловік і дружина, то дружина більше готує... А чоловік там заробляє гроші і ще щось, ну, така тяжка праця. Тобто там може на будівництві працювати, може там електриком, сантехніком. Але жінка більше така, типу, готовка, магазини, діти.

(Жінка, облцентр, ЦА Молодь)

ПОЗИТИВНІ ВПЛИВИ НА ЖІНОК

Більш лояльне ставлення з боку викладачів, нижчі вимоги у навчанні.

Під час навчання вже в університеті дівчатам іноді дозволялося говорити, вибачте за слово, фігню, і на це не так сильно звертали уваги. Ну, тому що, ну, це дівчинка, мало що трапилось.
(Трансчоловік)

І дівчат там дуже обожали і любили, бо, ви що ж, лісове господарство і дівчата... І тому в нас були такі поблажки дівчатам, що іноді пропускали десь, що нам не ставили «н» чи якісь погани оцінки не ставили і не занижували, бо ти ж дівчинка. Коли, допустім, щось треба важке підняти, а мені кажуть: «Не піднімай, бо воно важке». Ну, тоді відчувається, що я така принцеска.
(Жінка, райцентр, ЦА Молодь)

При університеті у нас були деякі викладачі, яким просто посміхнешся, і там, да, іноді пару балів дівчатам були вище, аніж хлопцям.
(Жінка, обл.центр, ЦА Молодь)

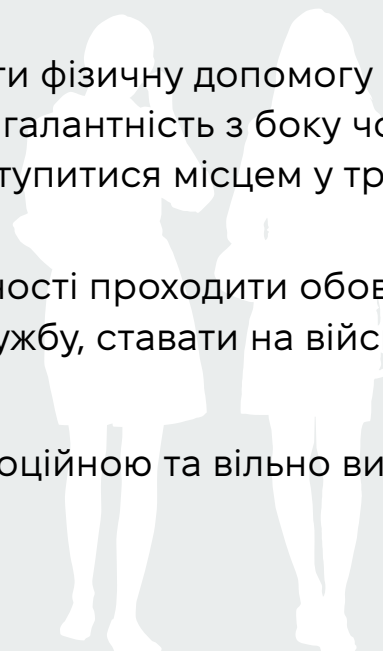
Можливість отримати фізичну допомогу від сильніших чоловіків. Повага та галантність з боку чоловічої статі (відкрити двері, поступитися місцем у транспорті).

Завжди, ну як завжди, часто, там, тобі місце звільняють, тобі двері відчиняють, тобі допомагають, ну, мені кілька раз допомагали чужі люди якісь там важкі пакунки нести, ну, чоловіки, от.
(Трансжінка)

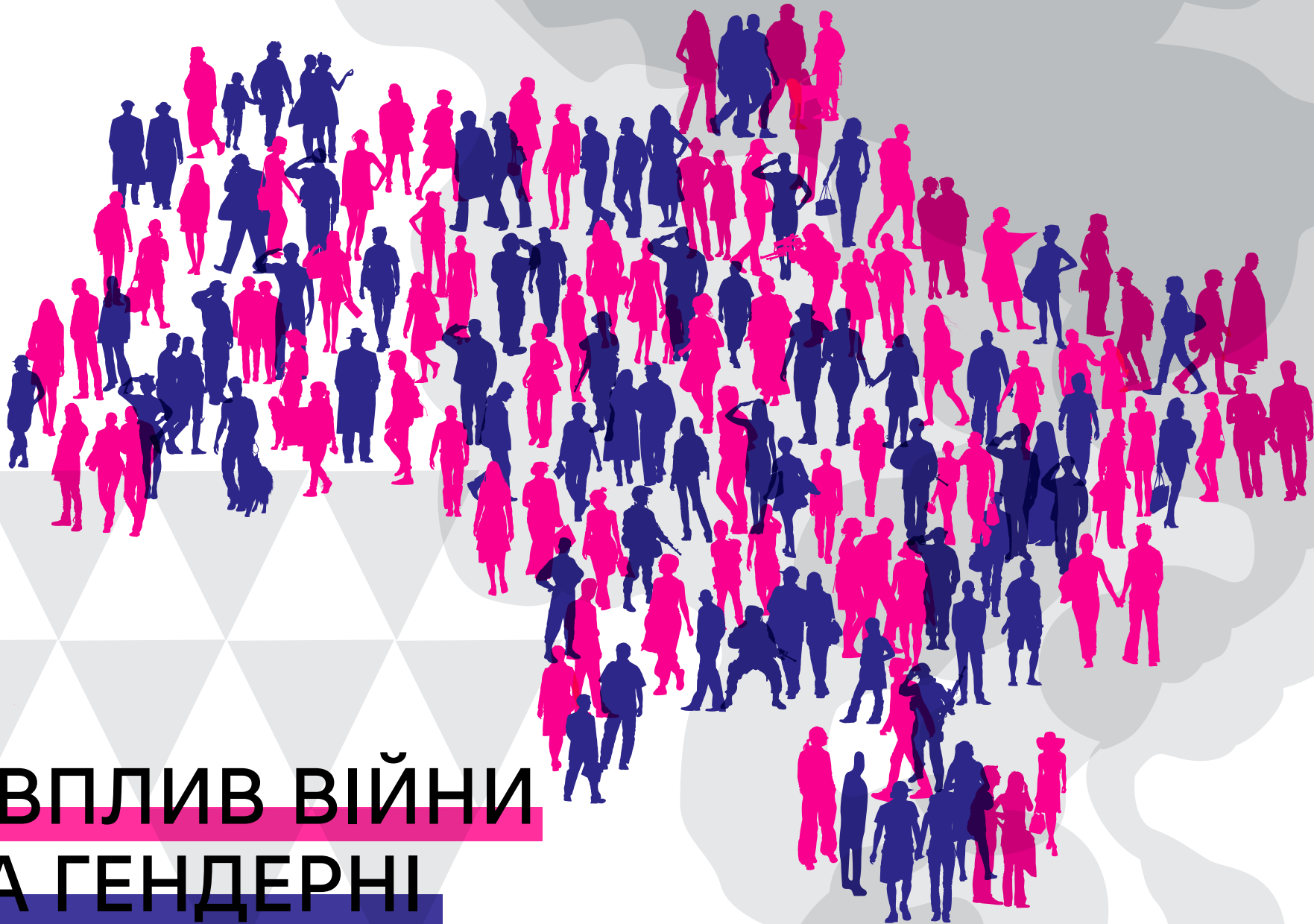
Відсутність необхідності проходити обов'язкову примусову строкову службу, ставати на військовий облік.

Мені ніколи не потрібно було в 17 років йти в військкомат і гуляти там в одній нижній білизні, поки мене оформлюють як призовника.
(Трансчоловік)

Можливість бути емоційною та вільно виражати свої емоції/почуття.

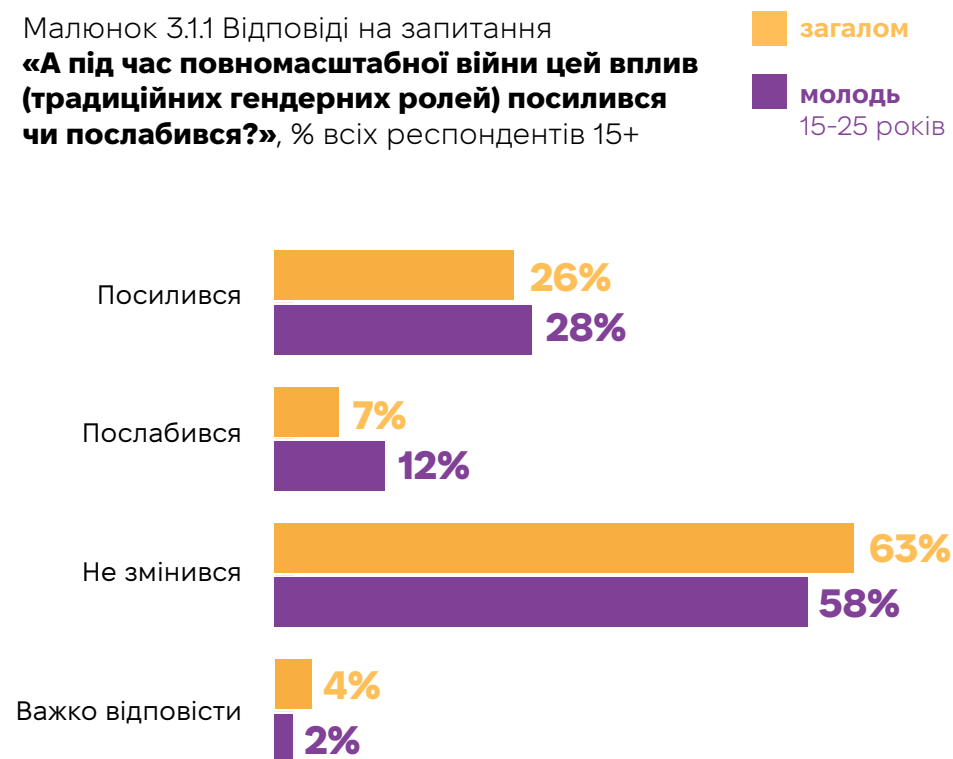
3. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ

3.1. Кількісне дослідження

Говорячи про зміни під час війни, 58% молодих людей сказали, що не вважають, що відбулися якісь зміни, 28% вважає, що вплив гендерних стереотипів посилився, і тільки 12% — що він послабився. Чверть представників обох статей вважає, що їх вплив посилився можливо знову ж таки через те, що обов'язковий призов під час війни стосується переважної більшості чоловіків. Також можна припустити, що молоді жінки зазначили послаблення гендерних стереотипів через збільшення видимості жінок в армії та того, що за відсутності чоловіка (через призов або виїзд жінок за кордон) жінки почали частіше виконувати «чоловічу» роль.

Малюнок 3.1.1 Відповіді на запитання «А під час повномасштабної війни цей вплив (традиційних гендерних ролей) посилився чи послабився?», % всіх респондентів 15+

Водночас, якщо порівнювати дані щодо сприйняття ролей чоловіка і жінки з періодом до початку повномасштабної війни, а саме з 2018 роком, то для населення у віці 18 років і старше радше характерним є відхід від традиційних гендерних ролей. Це ймовірно

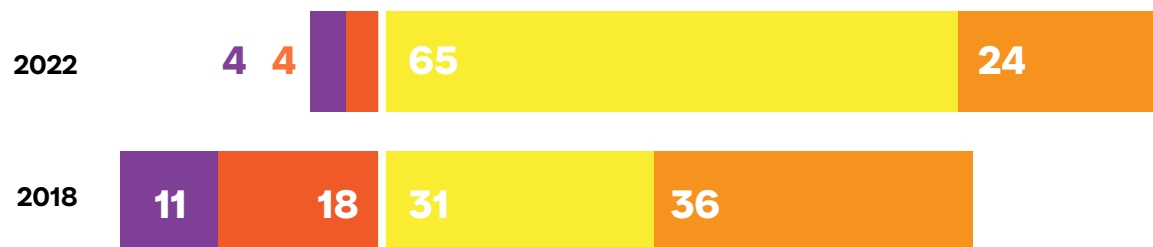
свідчить про те, що посилення впливу гендерних стереотипів під час війни є ситуативним, а загалом українське суспільство прогресує у відмові від гендерних стереотипів.

Малюнок 3.1.2 Відповіді на запитання

«Я зараз зачитаю вам пари тверджень, а ви оберіть те, яке більше відповідає вашим поглядам», % всіх респондентів у віці 18+

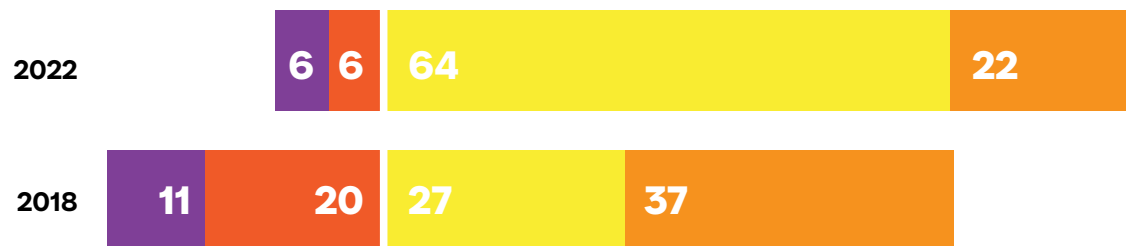
■ повністю погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ повністю погоджуюся

Жінка завжди має підкорятися чоловікові

Ніхто з подружжя/партнерів не повинен підкорятися іншому

Жінка не може бути успішною в сім'ї та в роботі одночасно

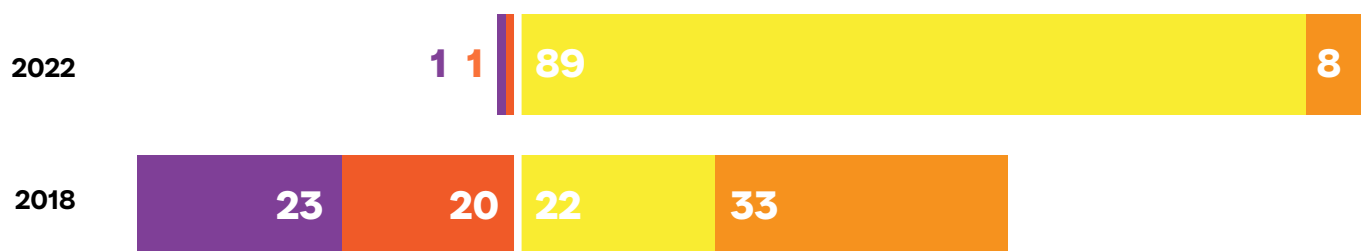
Жінка може бути успішною і в сім'ї і в роботі

Малюнок 3.1.2 Відповіді на запитання

«Я зараз зачитаю вам пари тверджень, а ви оберіть те, яке більше відповідає вашим поглядам», % всіх респондентів у віці 18+

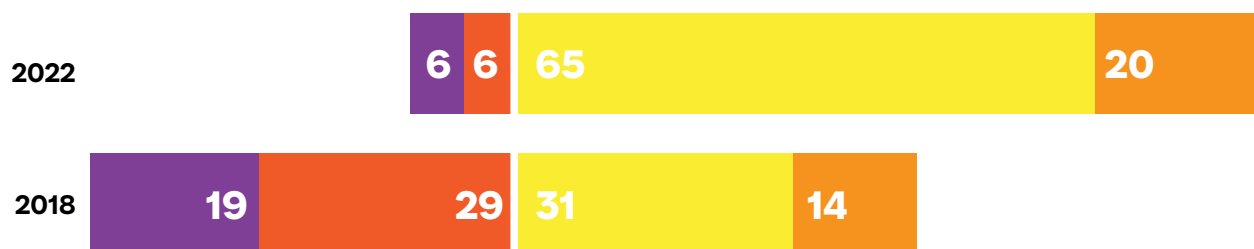
■ повністю погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ повністю погоджуюся

Жінка в будь-якому разі має робити всю домашню роботу і бути гарною хазяйкою

Якщо чоловік і дружина працюють, то має бути рівноправ'я в обов'язках

Це не нормальна ситуація в сім'ї, коли дружина більш успішна чи заробляє більше ніж чоловік

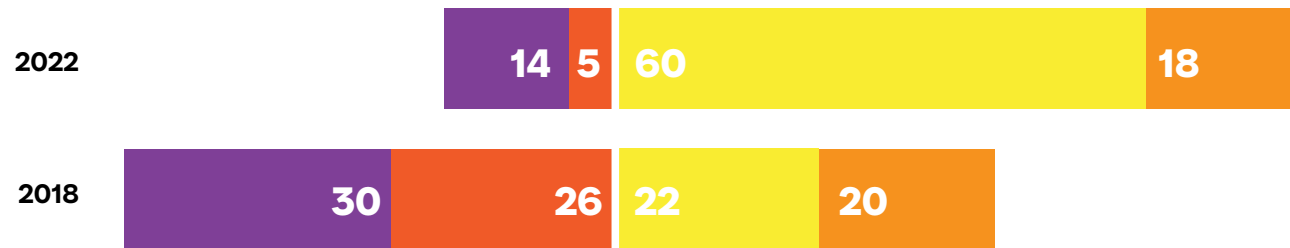
Це нормальна ситуація в сім'ї, коли дружина більш успішна чи заробляє ніж чоловік

Малюнок 3.1.2 Відповіді на запитання

«Я зараз зачитаю вам пари тверджень, а ви оберіть те, яке більше відповідає вашим поглядам», % всіх респондентів у віці 18+

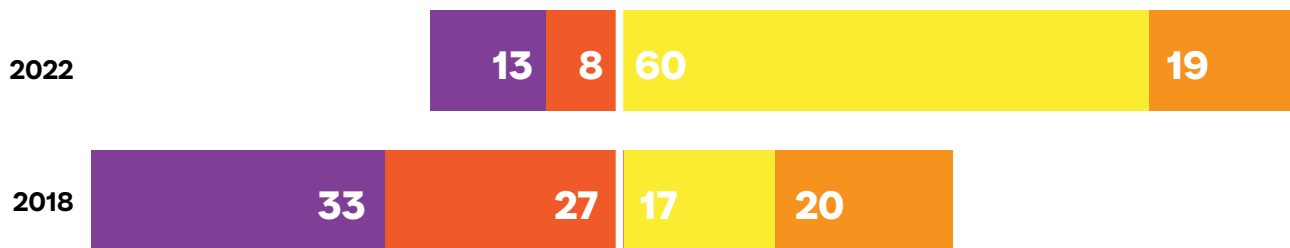
■ повністю погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ повністю погоджуюся

Чоловік в будь-якому разі має бути головою сім'ї

... для одних краще рівноправ'я, для інших — щоб головою сім'ї був чоловік чи дружина

Чоловік повністю має забезпечувати сім'ю

Чоловік повністю має забезпечувати сім'ю

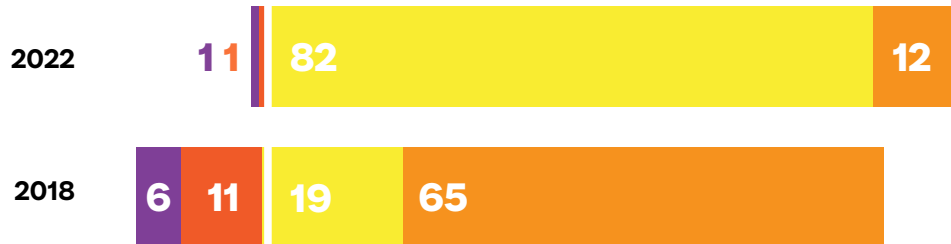
Друга група стереотипів, поширення яких помітно скоротилося, це стереотипи про виховання дітей, а саме щодо доцільності зберегти родину навіть при поганому поводженні з дітьми одного із батьків (порівняльна база для цих стереотипів датується 2009 роком). Це відповідає даним щодо зростання кількості молодих респондентів до 25 років, які виховувалися одним з батьків чи опікуном — переважно жінкою (див. розділ 1.1.1).

Найменше зміни торкнулися стереотипу щодо того, що жінка передусім має бути дружиною та матір'ю, але, враховуючи те, що молодь у віці до 25 років підтримує цю думку менше, ніж населення загалом (27% проти 52%), можна припустити, що поширеність цього стереотипу також буде знижуватися.

Малюнок 3.1.3 Відповіді на запитання «Я зараз зачитаю вам пари тверджень, а ви оберіть те, яке більше відповідає вашим поглядам», % всіх респондентів у віці 18 років і старше

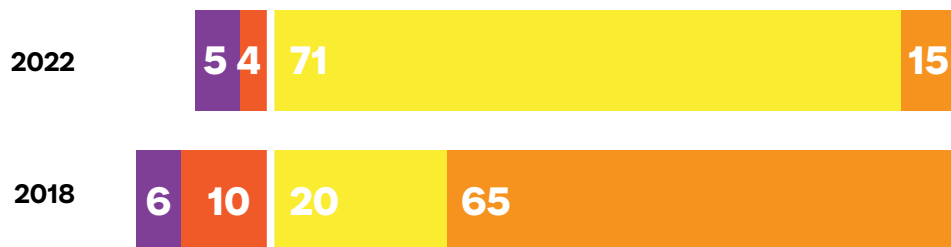
повністю погоджуюся
 скоріше погоджуюся
 скоріше погоджуюся
 повністю погоджуюся

Чоловік має право вимагати від своєї дружини сексуальних стосунків навіть без її згоди

Чоловік не має права вимагати від своєї дружини сексуальних стосунків навіть без її згоди

Чоловік має право вимагати від своєї дружини сексуальних стосунків навіть без її згоди

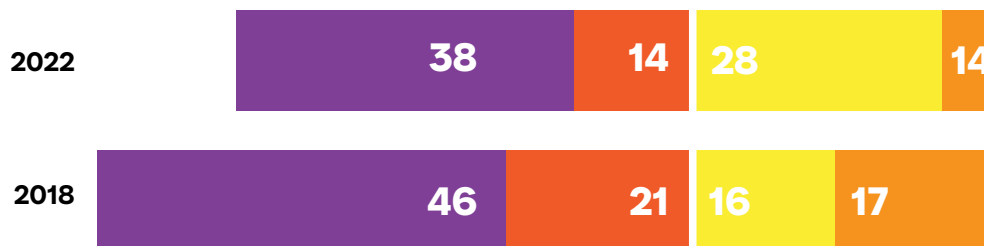

Чоловік не має права вимагати від своєї дружини сексуальних стосунків навіть без її згоди

Малюнок 3.1.3 Відповіді на запитання «Я зараз зачитаю вам пари тверджень, а ви оберіть те, яке більше відповідає вашим поглядам», % всіх респондентів у віці 18 років і старше

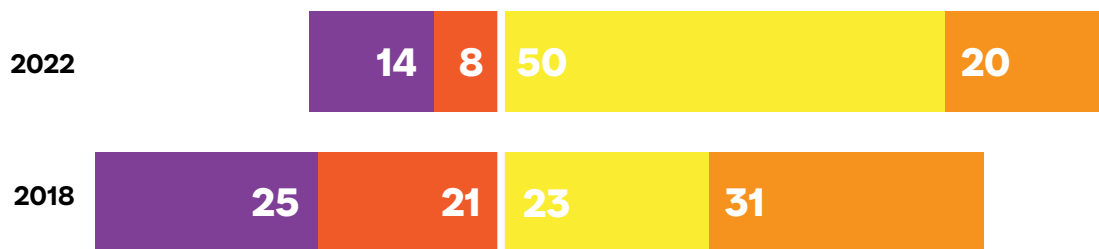
■ повністю погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ скоріше погоджуюся
 ■ повністю погоджуюся

Кожна жінка повинна бути, перед усім, дружиною та матір'ю

Жінка має, перш за все реалізувати себе, і сама обирає в чому

Дитині в будь-якому разі краще рости в повній сім'ї з мамою і татом, навіть якщо хтось із них погано поводитьься з дитиною

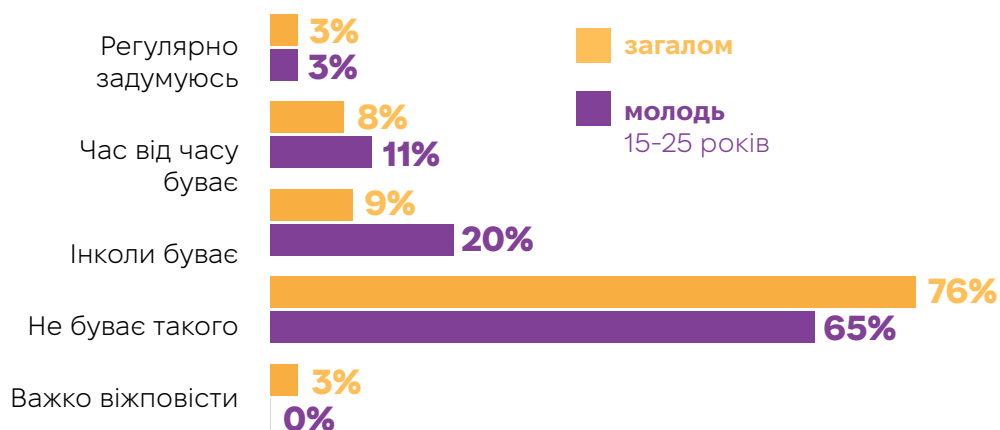

Якщо хтось з батьків погано поводитьься з дитиною, їм краще розлучитися і залишити дитину на виховання одному з батьків чи іншому родичу

Частка тих, хто вважає, що становище жінок і чоловіків у суспільстві є рівним, підвищилась на 17 п.п. у 2022 році порівняно з 2009 роком. Це може бути результатом як прогресу у відході від гендерних стереотипів, так і результатом того, що актуальність проблеми гендерної нерівності знизилась на фоні повномасштабної війни.

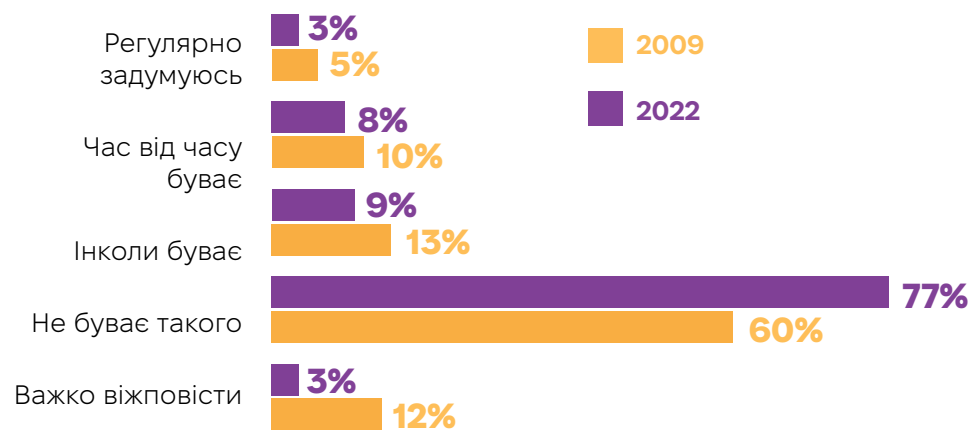
Загалом три чверті респондентів/ок (76%) не задумуються над гендерною нерівністю, але серед молоді 15-25 років таких менше — дві третини (65%). Молоді люди в півтора рази частіше (регулярно; час від часу; інколи), ніж населення в цілому задумуються про те, що протилежна стать перебуває у більш привілейованому становищі, ніж вони самі (34% проти 20% респондентів/ок

Малюнок 3.1.4 Відповіді на запитання «Чи задумуєтесь ви про те, що у протилежній статі більш привілейоване становище, ніж у вашій?», % всіх респондентів 15+

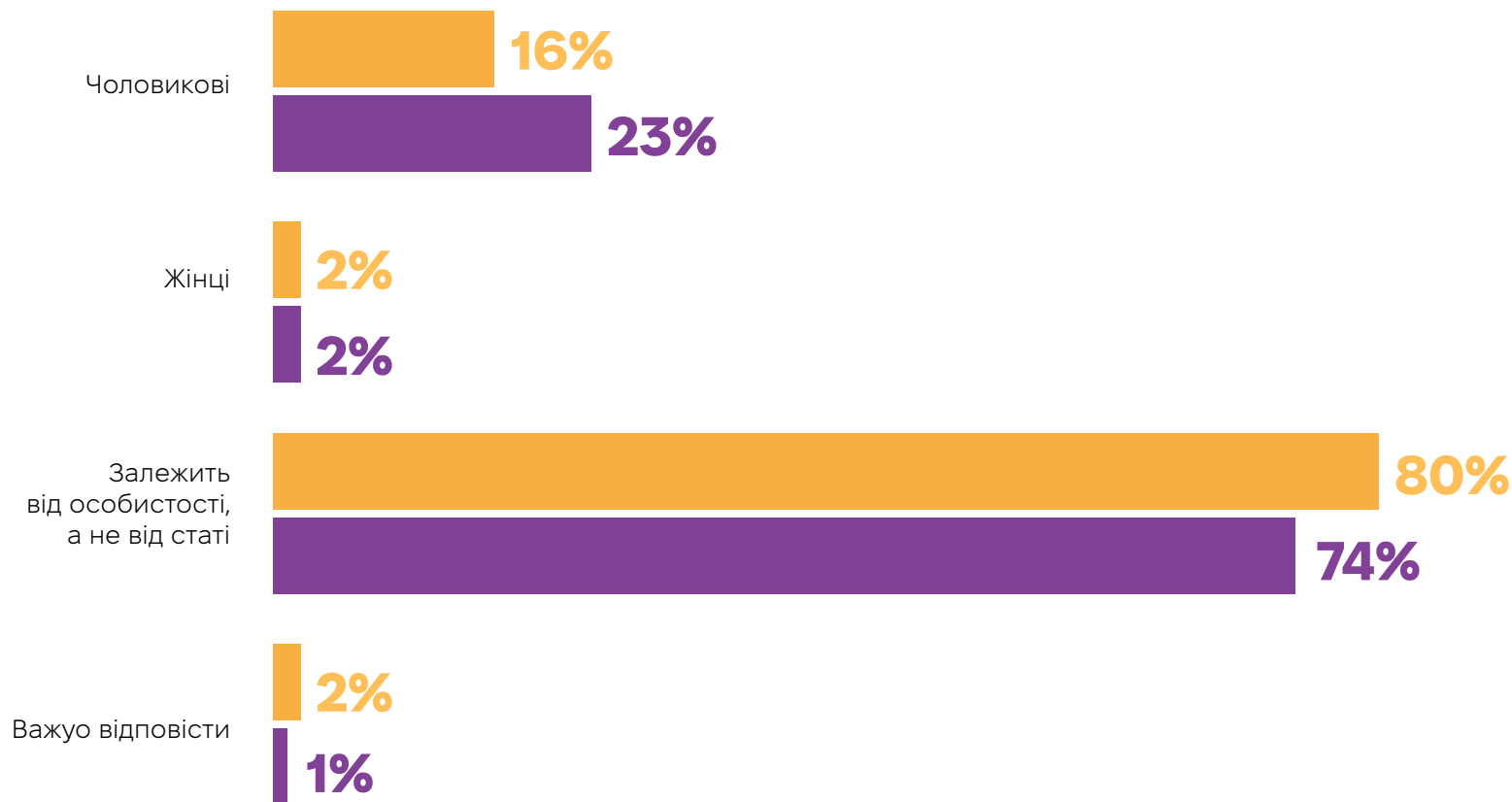
відповідних вікових груп). Серед чоловіків тих, хто задумується про привілейованість протилежної статі майже вдвічі менше, ніж серед жінок (відповідно, 15% та 25% респондентів/ок) — прикметно, що це відбувається на фоні актуалізації жіночих «привілеїв» щодо не обов'язковості призову та вільного виїзду за кордон під час повномасштабної війни. Молодь значно частіше задумується про привілейованість протилежної статі, але гендерний розрив приблизно такий самий: 26% проти 44%. Також молодь частіше визнає, що чоловіку легше зробити кар'єру: 23% проти 16%.

Малюнок 3.1.5 Відповіді на запитання «Чи задумуєтесь ви про те, що у протилежній статі більш привілейоване становище, ніж у вашій?», % всіх респондентів 18+

Малюнок 3.1.5 Відповіді на запитання
«А за інших рівних умов, кому легше побудувати кар'єру в нашому суспільстві — чоловікові, жінці чи це залежить від особистості, а не від статі»,
 % всіх респондентів 15+

■ **загалом**
 ■ **молодь**
 15-25 років

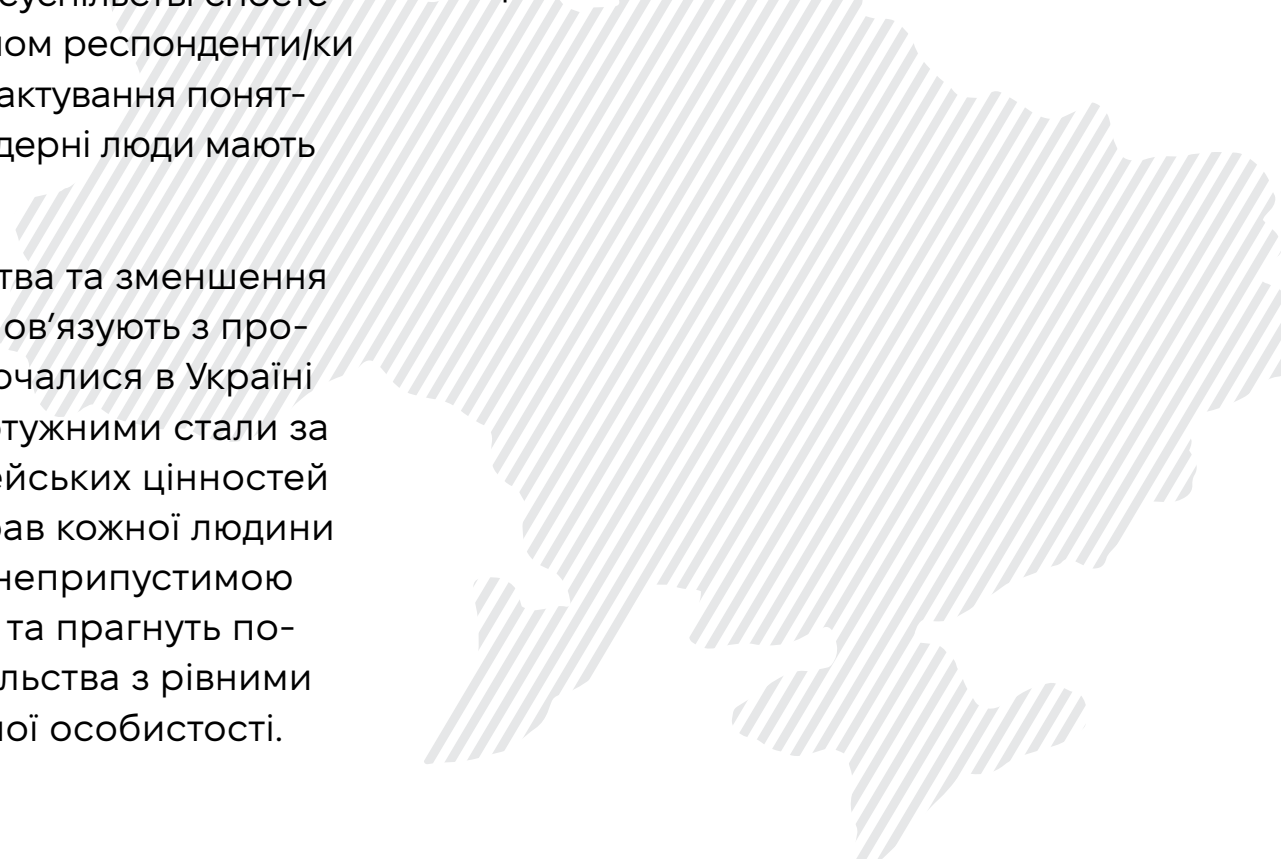
3.2 Якісне дослідження

3.2.1 Оцінка рівня поширення стереотипів, упередженого ставлення та дискримінації в Україні до повномасштабної війни, в тому числі за статевою ознакою

Переважає більшість учасників та учасниць дослідження відзначали, що за останні роки рівень дискримінації в Україні за будь-якими ознаками зменшився, однак це явище залишається достатньо поширеним, і чимала кількість проявів упередженого ставлення/дискримінації у суспільстві спостерігалася до повномасштабної війни. Загалом респонденти/ки демонструють правильне розуміння та трактування поняття дискримінація, однак опитані трансгендерні люди мають більш глибоке та комплексне розуміння.

Зростання рівня толерантності суспільства та зменшення проявів дискримінації респонденти/ки пов'язують з процесами євроінтеграції, які активно розпочалися в Україні після 2014 року, а більш помітними та потужними стали за останні 4-5 років. Впровадження європейських цінностей щодо рівності та рівних можливостей/прав кожної людини поділяють усі інформанти/ки, вважаючи неприпустимою дискримінацію за будь-якими ознаками, та прагнуть побудови толерантного українського суспільства з рівними правами та можливостями кожної окремої особистості.

Оцінюючи за умовною 10-бальною шкалою рівень поширення стереотипів, упередженого ставлення та дискримінації в Україні до повномасштабної війни (де 1 — зовсім не поширена, 10 — дуже поширена), найнижчі оцінки надавали чоловіки з категорії цисгендерна молодь — переважно 4 бали, середні оцінки надавали жінки з категорії цисгендерна молодь — переважно 6 балів, найвищі оцінки надавали трансгендерні люди — 7 балів та вище.

Серед найбільш поширених ознак дискримінації в Україні до повномасштабного вторгнення зафіксовані такі:

 Сексуальна орієнтація (зазначили усі респонденти/ки) — дискримінація за цією ознакою поширена у різних сферах життєдіяльності суспільства та має різноманітні прояви, найбільш гостро проявляється з боку людей старшого віку та представників радикально налаштованих груп.

У нас був, вчився хлопчик, випустився вже. Він був «нетрадиційної сексуальної орієнтації». До його там всі чіплялися в інтернеті, щось до нього писали. І все. Тобто просто морально довбили його.
(Чоловік, село, ЦА Молодь)

В нас неправильно працюють ЗМІ щодо того, що є ж групи... «Поганий Дніпро» і т.д. І я пару разів там бачив фотографії, припустимо, двох хлопців, або двох дівчат, що йдуть за руку. Тобто зрозуміло, що він є «нетрадиційною орієнтацією» і т.д. Але це викладалося під виглядом глузування. Прямого глузування. Щось типу: «Ось дивіться». І це все оприлюднилося під псевдонімом «ви знаєте, що з цим робити», з думкою про розправу.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

У мене є подруга, їй подобаються дівчата. А її батьки засуджують цих людей все її життя. Вона це приховує. І у неї з батьками дуже такі напружені відносини.
(Жінка, обл.центр, ЦА Молодь)

Представника ЛГБТ плюс могли запросто за цією ознакою не брати на роботу, наприклад, десь не обслуговувати, відповідно, якщо знали.
(Трансжінка)

З розмов, як я чую, наприклад, навіть на роботі в мене люди шуткують, їхні жарти, вони, ну, такі, гомофобні.
(Трансжінка)

Підозра в тому, що ти людина «нетрадиційної сексуальної орієнтації», тобто навіть не обов'язково бути, просто можна навіть виглядати, і вже зазнаєш дискримінації за це, навіть буквально просто на вулиці, я вже мовчу про те, що ти не можеш свої відносини врегулювати юридично.
(Трансчоловік)

Стать — дискримінація спостерігається щодо обох статей, але найбільш критичними проявами є домашнє насильство та дискримінація жінок у професійній сфері.

Колір шкіри — загалом дискримінація за цією ознакою суттєво зменшилася, але залишається на рівні неприємних жартів у невеликих населених пунктах; у великих містах через значну кількість іноземців ця форма дискримінації спостерігається рідше.

У нас був друг, він темношкірий. Та бувало, що перехожі люди над ним сміялися. Образа була з їхніх сторін.
(Чоловік, село, ЦА Молодь)

Досі багато хто тих же темношкірих не любить в Україні.
(Чоловік, Київ, ЦА Молодь)

Досить часто в Україні дискримінують ромів, а також представників інших національностей (турки, вихідці з Середньої Азії). Поширена дискримінація і за віком — з одного боку, в суспільстві відсутня довіра до молодих та успішних людей у професійному плані, з іншого боку — роботодавці дискримінують людей віком старше 45 років, відмовляючи їм у працевлаштуванні. Зафіксовані поодинокі згадки про досить поширену дискримінацію тих, хто проживає в ОРДЛО (не всі там підтримують окупантів, але засуджують усіх), а також людей, які мають яскравий, нестандартний зовнішній вигляд.

Трансгендерні особи, окрім вищезазначених поширених ознак упередженого ставлення та дискримінації в Україні до повномасштабної війни, зазначили ще такі ознаки й стереотипи, дискримінація за якими дуже поширена в суспільстві:

- Гендерна ідентичність;
- Соціальне і фінансове становище;
- Наявність особливостей розвитку та психічних захворювань, а також наявність інвалідності.

Це от коли людину можуть назвати, до прикладу, дауном чи шизіком і т.д. Це свідчить про поширення дискримінації, пов'язаної з психічним здоров'ям.
(Трансчоловік)

Типу аутизму і в принципі практично всі психічні захворювання. У нас все ще люди вкрай ставляться з упередженням до будь-якої людини, яка має психічний діагноз. Скажімо, якщо це депресія якась така звичайна. В принципі, похід до психіатра — це вже як свого роду тавро на людині, що все, він якийсь не такий.
(Трансчоловік)

Окремі респонденти ділилися своїми спостереженнями щодо регіональної специфіки рівня проявів дискримінації — західні регіони, які вирізняються більшою релігійністю, менш толерантні до представників окремих груп, передуєсім до ЛГБТ людей.

Також можна припустити, що поширеність проявів дискримінації та упереджень залежить від типу та розміру населеного пункту — у великих містах люди більш толерантні та рідше дискримінують, ніж у невеликих містах та селах. Проте, підкреслимо, що йдеться про макротенденції, водночас на індивідуальному рівні часто інші чинники є визначальними, зокрема — це рівень освіти.

Якщо ти живеш у великому місті, то в принципі, ким би ти не був, маєш шанс жити цілком спокійно. Так, іноді ти можеш стикатися з проблемами, але вони досить рідкісні. Якщо тобі не пощастило, і ти живеш у маленькому місті — о, це повний капець! У маленькому місті до тебе можуть чіплятися через дивний зовнішній вигляд, через колір шкіри, такі стереотипні речі. Якщо суспільство думає, що з тобою щось не так, то у маленькому місті тобі не дадуть проходу.
(Трансжінка)

Я просто значний час свого життя провів на Західній Україні, і там є особливі культурні норми, які передбачають, так звану, «порядність». І там, відповідно, набагато частіше будуть звертати увагу на відхилення від гендерних норм і норм орієнтації в суспільстві. І також там дуже сильно поширена була дискримінація за етнічною приналежністю: себто роми, темношкірі, вихідці з близького Сходу — ось це туди.
(Трансчоловік)

Упереджене ставлення та дискримінацію за ознакою статі до повномасштабної війни особисто щодо себе частіше відчували жінки. Вони наводили такі приклади: неприємні залицяння з боку хлопців (смикання, притискання); натяки сексуального характеру; відмови роботодавців при спробі працевлаштуватися до магазину спортивних товарів (надавалася перевага саме чоловікам); упереджене ставлення при здачі ЗНО («дівчата гірше знають точні науки»). Наводили приклади упередженого ставлення та дискримінації жінок, які спостерігали у своєму оточенні — за невміння куховарити, за захоплення автосправою, залучення саме жінок до низькооплачуваної монотонної праці, відсутність навчання дівчат військовій справі у школі/ЗВО.

До повномасштабної війни чоловіки з категорії «Молодь» здебільшого не відчували проявів дискримінації щодо себе особисто за ознакою статі, однак зазначали, що у формі жартів гендерні стереотипи все ж мали місце у їхньому житті; причини: довге волосся, «довго збираєшся, як дівчина». До повномасштабної війни окремі чоловіки відчували упереджене ставлення щодо себе за ознакою статі, наприклад, фінансовий тиск з боку жінок/дівчат; примус до фізичної праці, навіть коли хворий і не маєш ресурсу (перенести щось важке, донести важкі пакунки).

А тут вже спортивний одяг, взуття і спортивні товари. І там було одне вакантне місце. І мені відмовили того, що хотіли саме хлопця бачити на посаді. Бо хлопець може там занести і важкі предмети, і розгрузити автомобіль, і поставку прийняти з коробками. І я такого не зроблю
(Жінка, Київ, ЦА Молодь)

Ну, я знаю, що дискримінували за те, що от у мене є подруга, вона не вміє готувати, прибирати. Це не її. Вона краще буде розбиратися у машинах, у чому-небудь, але не це. Її дуже за це булили, що вона не готує їсти, і так далі
(Жінка, обл.центр, ЦА Молодь)

З таких дрібниць було не раз — донести пакети, будь-що таке зробити, що «Ти ж чоловік». Відкривати двері і пропускати дівчат вперед, і деколи тобі здається, що це дискримінація — а чому це я маю відкривати двері і пропускати, але це таке, я не знаю, це давним-давно вже таке є у нас
(Чоловік, райцентр, ЦА Молодь)

Трансгендерним особам протягом життя частіше доводилося стикатися як з упередженим ставленням за ознакою статі, так і з дискримінацією за іншими ознаками: стать (чоловік має бути сильним, жінка має народжувати дітей); вік (недовіра з боку колег більш старшого віку); булінг у школі, напружені стосунки з рідними через невідповідність очікувань щодо виконання чоловічої/жіночої гендерної ролі; зовнішній вигляд (найбільш актуально для трансжінок у невеликих містах/селах); гендерна ідентичність (невідповідність документів зовнішньому вигляду, і як наслідок — відмова у працевлаштуванні, упереджене ставлення з боку лікарів під час оформлення документів для юридичного визнання гендеру).

Мене нікуди не хотіли брати з моїми документами. І, типу, людина розуміла, як це, стоїть дівчина, а в документах чоловіче ім'я, прізвище і, типу: «Ми не можемо Вас взяти на роботу, тому що Ваші документи не співпадають з тим, що ми бачимо». Яюсь по типу такого всі відповідали, ось.
(Трансжінка)

3.2.2 Вплив повномасштабної війни на уявлення про гендерні ролі

Щодо впливу війни на ролі чоловіків і жінок, респонденти/ки зазначали такі, дещо суперечливі, тенденції:

Посилення ролі чоловіка як захисника країни, громади та родини.

Посилення активної ролі жінки в соціумі та країні — передусім у ЗСУ, а також у сфері волонтерства. Окремі респонденти/ки зазначали посилення ролі жінки у професійному плані та в родині (чоловіки пішли на фронт, їхні ролі вимушено, але ефективно виконують жінки).

Я думаю, саме на ґрунті волонтерства всі ці ролі стали згладжуватися, тому що очевидно, що чоловіки і жінки роблять однаковий внесок в економіку, логістику і таке інше. Образ жінки-воїна, він став поширеним.
(Трансчоловік)

Мала вплив, напевно, для нашого покоління. Всі діти будуть розуміти, що чоловіки — це ті, хто мають йти захищати країну, це їхній обов'язок такий, вони в якійсь мірі навіть обмежені через це.
(Жінка, село, ЦА Молодь)

Я неодноразово бачив відео, де жінки на полі бою і так далі, і полонені наші жінки є, тому це однозначно, що це не лише чоловіча робота захищати країну, це якби громадянина більше.
(Чоловік, райцентр, ЦА Молодь)

Ну, і роль в армії, я думаю, теж збільшилась, бо якщо раніше жінки були частіше суто медикинями, то зараз багато і снайперок, і серед моїх знайомих є багато операторок дронів. Є і стрільчині, тобто набагато ширший спектр військових професій для жінок.
(Трансчоловік)

Зараз дуже багато жінок-снайперів. І чоловіків це має хоча трохи облагоражувати, що так само жінки йдуть на війну, жінки також гарно воюють. І щоби вони не говорили більше про те, що жінки не ходять в армію.
(Жінка, обл.центр, ЦА Молодь)

І у більшості жінок почали проявлятися чоловічі риси характеру, типу як захисниць. Особливо, якщо діти є, то вони в першу чергу про них думають, потім про себе — де там укриття, де і як поїсти під час тривоги, де ховатися, які правила безпеки є, в такому плані.
(Жінка, Київ, ЦА Молодь)

Посилення ролі «жінки-берегині», яка виховує, оберігає та доглядає дітей, дбає про комфорт «родинного гнізда», чекає на свого чоловіка-захисника.

Я б сказав, вона якось повернула відкат до більш традиційного поділу на жіноче та чоловіче. До того, що жінка вдома з дітьми, а чоловік — захисник десь там. Тобто у нас є жінки на фронті, їх багато. І в нас все-таки суспільство до них нарешті, на мою думку, відтає. Але, з іншого боку, загалом, вона ось так, якось більше, більше повернула до суворого поділу на жіноче та чоловіче — як Богом дано, так йому і бути далі.
(Трансчоловік)

То в теперішньому суспільстві роль жінки більше до ролі, наближається саме до ролі «берегині», тобто щоб захиснику було, куди повернутись, бо для них це дуже важливо, щоб було куди повернутись, щоб їх чекали (Трансжінка)

Це абсурдно, але вони водночас, гендерні ролі і розмиваються, і посилюються. В цивільних вони, тому що якщо ти чоловік — ти маєш йти служити, якщо ти жінка — ти маєш евакуюватися. В той час, як в армії ці гендерні ролі повністю розмиваються, тому що не важливо, хто ти, ти — перш за все військовий.
(Трансчоловік)

Суттєвого впливу війни на ролі чоловіка та жінки у таких сферах, як навчання, професійна реалізація, політика — більшість респондентів/ок не зазначили.

Зафіксовані поодинокі згадки, що війна негативно вплинула на роль жінок у політиці: по-перше, головами військово-цивільних адміністрацій та прифронтових громад частіше призначають чоловіків, по-друге — на національному Телемарафоні «Єдині новини» транслюють лише одну політиkinю — І. Верещук.

Окремі респонденти/ки зазначали, що у перші місяці повномасштабної війни на роботі не було розподілу на чоловічу / жіночу роботу, всі виконували різні завдання (навіть фізично важкі), тому що не вистачало людей. Наразі ситуація стабілізувалася, від жінок більше не очікують виконання важкої фізичної праці.

Один з учасників поділився досвідом, що частина жінок активно долучилися до добровільних бригад щодо розбирання завалів зруйнованих будинків та на рівні з чоловіками виконують важку роботу, хоча чоловіки досі налаштовані не допускати їх до цього та намагаються всебічно оберігати.

І ось там дуже багато дівчаток-студенток. І ось так, потихеньку-потихеньку вони собі відвойовують право займатися фізичною роботою — там мішки тягати, лопатою копати, займатися будівельними роботами, які все ще господарі цих самих будинків, яким ми допомагаємо, та інші хлопці, як би, від них обмежують. Але вони собі потихеньку це відвойовують. На тлі цих місяців, що ми з ними їздимо з літа, ну, так, ось потихеньку прогрес йде на користь рівномірного розподілу обов'язків, більш однакового. Але все одно, поки ще відра у них відбирають. (Трансчоловік)

Зафіксовані такі прояви упередженого ставлення та дискримінації у період з початку повномасштабного вторгнення:

ДО ЧОЛОВІКІВ

- Упереджене ставлення до тих чоловіків, які не воюють.
- Неможливість виїзду за кордон, зокрема, для студентів, які до повномасштабної війни навчалися за кордоном, і на даний час не мають можливості виїхати на навчання, а також тих, які планували навчатися за кордоном. Неможливість для чоловіків отримати довідку для виїзду за кордон навіть за наявності реальної серйозної хвороби та довідки про інвалідність. Упереджене ставлення до чоловіків з боку прикордонників, які не зважають на обставини виїзду.

- Затримання чоловіків на вулицях, примусове доставлення до військкоматів, довге затримання без причини, упереджене та принизливе ставлення у військкоматах.
- Упереджене ставлення до чоловіків-ВПО — частина чоловіків-ВПО не реєструється через побоювання бути мобілізованими та не отримує належної допомоги, хоча справді її потребує. Чоловіки перебувають у стресі, бояться осуду з боку громади, до якої переміщені.
- Окремі роботодавці надають перевагу при працевлаштуванні жінкам, оскільки чоловіки можуть бути мобілізовані.

Особисто я не відчував, але я бачив та чув, в інтернеті, наприклад, таку думку, наприклад, ви знаєте, дискримінація чоловіків від самих чоловіків, що чоловік, він повинен іти на фронт воювати, що це тільки одна-єдина умова, за якою його можна назвати чоловіком. Або від жінок, так само це казали, що чоловік — захисник, це тільки таким чином ти можеш бути чоловіком.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

Він пішов у військкомат. Він має інвалідність другої групи. Він мав операцію на серці дуже складну. Тобто у нього все так погано, що якщо буде якась вибухова хвиля, то може зупинитися серце. Він прийшов до військкомату, йому почали говорити: «Ви хочете втекти з країни. Ви зрадник. Ви не є патріотом. Ви хотіли прострочити явку до військкомату. Минуло вже п'ять років». Тобто почався дуже сильний тиск на людину, яка... Йому навіть третю групу мають дати, але її не дають. Тому, щоб отримати групу, треба принижуватись.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

А в інтернеті, в соцмережах я бачу часто, що «не воював — не мужик».
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

Якась дівчина може до війни казати: «Ось, іди працюй — ти мужик!». А зараз: «Ось, йди воюй — ти мужик!»
(Чоловік, село, ЦА Молодь)

Якась дівчина може до війни казати: «Ось, іди працюй — ти мужик!». А зараз: «Ось, йди воюй — ти мужик!»
(Чоловік, село, ЦА Молодь)

Така ситуація, що знайомому треба було їхати вчитися за кордон. Та його там не хотіли випускати. Він найняв адвоката, місяці три возилися з військкоматом, та все-таки уїхав. Тобто, неправильно роблять, що прямо усіх чоловіків не випускають за кордон.
(Чоловік, село, ЦА Молодь)

І тому ставлення дуже... особливо перші місяці чотири, коли я був у Чернівцях, а не в себе вдома, я б не сказав, що прямо вороже, але дуже великий відсоток населення вкрай негативно налаштовані на чоловіків, які чомусь все ще не воюють на фронті. А ось тут такі погані навіть поїхали до тилу з якоїсь причини. Тобто ставлення до чоловіка-біженця дуже і дуже негативне, різке. Від плакатів, які були на вулицях розвішані на тему: «Чоловіки-біженці, збирайтеся та їдьте назад на фронт, ми вас тут не чекаємо!». І скрізь було так, скрізь було таке ставлення, ніби тобі тут максимально не раді, і взагалі ти якось чиниш злочин фактом, що ти не поїхав на фронт, а ти вирішив їхати в тил. І не має значення, чому ти це вирішив. Тобто ти вже злочинець.
(Трансчоловік)

ДО ЖІНОК

Осуд з боку чоловіків через те, що жінки можуть вільно виїжджати за кордон.

Прихований осуд дружин військових, які наразі не мають права радіти та жити повноцінним життям.

Дискримінація жінок у політиці та управлінні — чоловікам надають перевагу щодо керівництва місцевими громадами під час війни.

Поширення домашнього насильства, зокрема, у родинах ВПО.

Хлопці обурливо кажуть: «Чому ви, дівчата, можете виїжджати, а ми не можемо? Ми, наприклад, не підемо на війну, — вони в армії не були, вони вчаться, — чому нам не можна виїхати? Це несправедливо».

(Жінка, обл.центр, ЦА Молодь)

Вона боїться ось осудження, якщо вона десь піде і візьме собі там латте з кремом і десь сяде і почне його пити, то всі скажуть: «От, ось ця собака сутула! У неї там чоловік умирає на війні! А вона ось ходить кави розпиває!».

(Жінка, обл.центр, ЦА Молодь)

Трансгендерні люди та окремі чоловіки з категорії цисгендерна молодь зазначали, що особисто відчували прояви стереотипів, упередженого ставлення та дискримінацію за ознакою статі під час війни — мораль-

но-психологічний тиск, відсутність можливості вільно пересуватися, необхідність ставати на облік у військкоматі, неможливість виїхати за кордон, упереджене ставлення від прикордонників та оточуючих.

Це пригніченість. Збоку — це як у клітці відчуття, приблизно. Та сама скутість рухів. Мені треба повідомляти військкомату, де я і що я. Мені треба сидіти в цій країні без можливості, припустимо, на навчання виїхати до іншої країни тощо. Тобто я тут, і все, нікуди не виходжу.

(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

Коли до людей з чоловічим маркером в документах навіть прикордонники звертались, типу, «а чому ти виїжджаєш, чому ти не йдеш служити?»

(Трансчоловік)

Загалом ситуація, коли чоловіки можуть бути мобілізовані та у більшості випадків не мають права виїхати за кордон, при цьому для жінок служба є правом і жінки не обмежені щодо виїзду — сприймається респондентами двозначно: з одного боку, інформанти наголошують на несправедливому ставленні до чоловіків, оскільки не всі чоловіки морально, психологічно та фізично підготовлені для захисту країни саме на фронті зі зброєю в руках, при цьому ці чоловіки могли б принести більше користі, працюючи закордоном та підтримуючи країну/ЗСУ фінансово; з іншого боку, респонденти з розумінням ставляться до таких рішень уряду, вважають їх доцільними та обґрунтованими в умовах війни.

Взагалі змішане, бо, в принципі, я розумію, чому так зроблено, бо якби багато чоловіків дійсно повиїжджало, то Україна б вже впала, вже б не було такої країни, як Україна. Але з іншої сторони, якщо чоловік зовсім не є зацікавлений в тому, в нього нема патріотичного настрою, він не готовий віддати своє життя, він боїться, ще щось, але при тому він міг би поїхати за кордон і там працювати на роботі, і ті гроші, якусь там частину відправляти...
(Чоловік, райцентр, ЦА Молодь)

Я вважаю, що чоловіки, вони теж мають якісь свої пріоритети, заняття, абсолютно не пов'язані з війною. Тобто вони теж хочуть жити в мирі, і якщо вони просто будуть працювати у якійсь своїй цивільній сфері, вони спокійно можуть донатити на ЗСУ потім, або перебуваючи в Україні, або перебуваючи за кордоном.
(Небінарна трансгендерна особа)

Це, мабуть, неправильно так жорстоко обмежувати чоловіків, по суті, всім заборонено виїзд, там, крім деяких там груп, от. І це, звичайно, неправильно, але якби дозволили виїжджати чоловікам, то, вибачте, уже б давним-давно русня була би в Києві, тому що не було б кому воювати.
(Трансжінка)

Нейтральне ставлення. Але хотілося б, щоб у чоловіків також було право вибору, але це нераціонально для країни, бо була б менше армія.
(Трансчоловік)

Респонденти/ки прогнозують, що перемога у війні (всі налаштовані та вірять лише в Перемогу) призведе до збільшення рівності чоловіків і жінок у різних сферах, однак пов'язують це не зі зміною ролей під впливом війни, а з подальшою євроінтеграцією. Загалом війна йде саме за свободу, гідність та рівність, перемога, своєю чергою, призведе до розвитку українського суспільства, що і буде зумовлювати подальше нівелювання існуючих застарілих стереотипів, у тому числі гендерних.

Як зазначає частина респондентів/ок, також сприятимуть збільшенню рівності чоловіків та жінок безпосередньо дії жінок, їхній внесок у перемогу.

Я оптиміст і я вірю в нашу перемогу, а перемога, вона завжди позитивно впливає на якісь процеси в суспільстві, тобто коли потрібно щось змінювати, то це допомагає людям більш адекватно якісь рішення приймати, наприклад, обговорювати ті самі питання щодо рівності, щодо ролі жінок у політиці та в інших таких соціальних справах та питаннях. Мені здається, так, що після війни роль жінок стане більшою, активнішою, нарівні з чоловіками.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

Я припускаю, що призведе до більшої рівності, тому що запорука нашої перемоги — це армія, а в армії гендерні ролі, навпаки, розмиваються. Ти можеш бути і захисником, і захисницею, і тобі ніхто нічого не скаже.
(Трансчоловік)

По-перше, мені здається, це військова справа, бо неможливо ігнорувати роль жінок у війні, Збройних силах України. По-друге, це щось соціально-громадське, як політика, на різних рівнях, тобто як і на рівні країни, так і на місцях, бо люди, які, наприклад, знаходились в окупації, вони ж бачать, хто допомагає, хто робить щось корисне, хто волонтерить, вони це запам'ятовують і вже в майбутньому будуть приймати рішення на підставі цього. Також в сім'ї, мені здається — так, бо, як я казав, що в деяких випадках жінки зараз повністю займаються навчанням дітей, їх вихованням. Тобто ця кількість стереотипів, які були в минулому, вона буде зменшуватися або взагалі зникне.
(Чоловік, обл.центр, ЦА Молодь)

Зафіксовані поодинокі думки, що після перемоги частина чоловіків добровільно та навіть з радістю візьме на себе частину жіночих обов'язків щодо догляду за дітьми — втрати та біль війни вплинули на цінності всіх людей, в тому числі і чоловіків, які будуть більше цінувати свою родину та дітей, брати більш активну участь у житті сім'ї, вихованні дітей.

Окремі учасники/ці мають очікування щодо збільшення кількості жінок у політиці, але ці очікування радше ґрунтуються на вступі до ЄС та подальшій євроінтеграції України.

Незначна частина інформантів / інформанток вважають, що загалом війна суттєво не вплине на питання рівності чоловіків та жінок.

Водночас зафіксовано поодинокі думки, що війна поглибить нерівність між чоловіками та жінками — чоловіки, які прийдуть з фронту, будуть намагатися домінувати над жінками у різних сферах, спираючись на свою безпосередню участь у захисті країни, але це явище не матиме масового характеру та радше буде проявлятися у поодиноких випадках. Посилення ролі чоловіка-захисника під час війни посилює й роль «жінки-берегині», наслідком цього впливу може стати поглиблення нерівності у суспільстві загалом.

Не всі, звісно, але я думаю, що ті, хто переосмислив цінності, з тих, що повертаються, вони більше почнуть цінувати свою сім'ю. Я думаю, там буде більше часу присвячено саме дітям. Це на рахунок чоловічої саме ролі. Я думаю, до чоловічої ролі перейде досить велика частина обов'язків по вихованню дітей, по проведенню з ними часу, як мінімум.
(Трансжінка)

Просто такі навіть історії були ще за Антитерористичної операції (АТО), коли «атошники» казали, що їм всі винні. Якщо хтось робить якусь заслугу, то він так буде себе вважати кращим за інших, таке весь час було, скільки я себе пам'ятаю, якась така людська натура.
(Чоловік, райцентр, ЦА Молодь)

Навіть поглибити нерівність, типу, що жінок всіх відправили за кордон, а чоловіки залишилися. І як би є такий стереотип, що жінка має з дітьми сидіти і тільки дома варити їсти і прибирати. А чоловік, типу, зараз має йти воювати і виконувати всю тяжку роботу.
(Жінка, Київ, ЦА Молодь)

Що от це можливо буде, тому що коли мужики повертаються з армії, вони... вони і так, по суті, королі життя в Україні, мужики головні, от. А тут іще коли вони вертаються з армії, там, з якимись перемогами, там, в них уже таке его, самолюбство, що вони собі шукають якусь таку дівчинку, яка, там, тільки буде під ними ходити, під ними лежати і тихо мовчати, от.
(Трансжінка)

Майже всі трансгендерні особи зазначили позитивний вплив євроінтеграційних процесів (зокрема — ратифікацію Стамбульської конвенції) на подолання існуючих гендерних стереотипів¹⁴. Євроінтеграційний рух України, подібні законодавчі ініціативи, на думку опитаних, мають більший вплив на зменшення дискримінації за ознакою статі та іншими ознаками, ніж війна. На зменшення проявів дискримінації за будь-якими ознаками, в тому числі на подолання гендерних стереотипів, позитивно також впливає відокремлення від радянського спадку та Росії. Один з респондентів наголошував, що саме війна та Перемога призведуть до збільшення рівності чоловіків та жінок і до зменшення рівня дискримінації за будь-якими ознаками, оскільки війна гуртує суспільство.

Війна однозначно зрівняє людей. Вона зрівняє гетеро з гомо, вона зрівняє і чоловіків з жінками. Я думаю, що на нас чекає доля Ізраїлю в цьому плані. Ізраїль дуже рівноправна держава в цьому плані, дуже інклюзивна така саме на ґрунті того, що ця держава постійно перебуває у стані війни, тобто війна об'єднує людей проти якогось спільного ворога, вона максимально стирає різницю між громадянами всередині країни.

(Трансчоловік)

Стамбульська конвенція вже ратифікована, головне — ще донести це до жінок, що вона ратифікована, вона їх захищає, але на це, звісно, треба час і прецеденти.

(Трансжінка)

Але можу зазначити такі паралелі, що після початку повномасштабної війни Україна все більше створює свою особливу дійсність, ще більше відокремлюється від радянського спадку, від росії і йде до Європи, до європейських цінностей. Зараз це дуже помітно. Загалом з цим виникає більша толерантність, більша відкритість людей до чогось нового. Це насправді європейська країна і навіть у деяких сферах може бути більш кращою і інноваційною, ніж деякі країни Європи. Тобто ця вся ситуація, вона загалом прискорила розвиток нашої країни і її особисту таку незалежність, її індивідуальність.

(Небінарна трансгендерна особа)

¹⁴ Варто мати на увазі особливості рекруту трансгендерних осіб — через важкодоступність та закритість ЛГБТ людей рекрутування та залучення до інтерв'ю проводилося за підтримки громадських організацій, прогнозовано, що в першу чергу відгукнулися та надали згоду на опитування більш відкриті та активні трансгендерні особи, які мають вищий рівень поінформованості щодо різних питань в цілому, а також володіють більшою та глибшою інформацією щодо впровадження окремих законопроектів відносно питань прав людини та гендерної рівності.

3.2.3 Вплив повномасштабної війни на трансгендерних людей

Повномасштабна війна негативно вплинула на життя трансгендерних людей, особливо на трансжінок, які ще не змінили документи. Відзначалися такі негативні впливи:

НА ТРАНСЖІНОК

Непорозуміння, упереджене ставлення та глузування під час перевірки документів поліцейськими, військовими, при цьому учасники з розумінням ставляться до перевірки документів під час війни, не ображаються, але дані ситуації створюють зайвий дискомфорт та заставляють нервувати.

Упереджене ставлення та осуд з боку представників громади, заклики йти на фронт та воювати.

Проблеми з перетином кордону.

НА ТРАНСЧОЛОВІКІВ

Відмови у прийнятті до лав ЗСУ.

Для трансжінок картина набагато складніша, тому що багато у нас жінок, які не змінювали документи. Вони підлягають мобілізації, і складно уявити насправді цих людей в армії, тому що там високий рівень дисфорії, там повна шафа, там люди взагалі деякі просто не можуть вийти на вулицю. Вони не могли до війни, під час війни взагалі. Це постійно теж — виходиш на вулицю, маєш бути готовим показати свої документи. У кого зовнішність не збігається з документами, теж дуже високі ризики.

(Трансчоловік)

Що трансхлопцям, котрі хотіли б служити в армії, але в них є, якщо вже є, діагноз, то це як такий психічний розлад вважається, і їм через це могли відмовити у праві служити в армії взагалі, тобто це буквально купа незрозумілих і неетичних ситуацій. Навіть елементарні якісь штуки по догляду за здоров'ям, коли треба знайти транс-френдлі-ендокринолога чи будь-якого іншого лікаря, який може проконсультувати саме по питаннях трансгендерності і гормональної терапії, це дуже складно, тому що взагалі питання гормональної терапії, воно майже не вивчено, тобто знайти, по-перше, компетентного лікаря навіть у мирний час — це було складно. А зараз тим паче це складно. Навіть якщо у базовій такій начебто сфері охорони здоров'я таке відбувається, то що вже можна казати про більш такі складні штуки — ті ж військкомати.

(Небінарна трансгендерна особа)

НА ТРАНСГЕНДЕРНИХ ОСІБ ЗАГАЛОМ

 Проблеми доступу до замісної гормональної терапії (ЗГТ) (відсутність препаратів, відсутність лікарів, які можуть видати рецепт).

 Брак лікарів відповідної спеціалізації (і до повномасштабної війни знайти дружнього лікаря було досить важко, наразі частина лікарів виїхала з країни, доступ до лікаря — це реальна проблема).

 Відсутність належних умов при проходженні медичної комісії у військкоматах.

 Проблема прийому ЗГТ для тих, хто хоче піти на фронт.

 Ускладнене оформлення нових документів у процесі переходу, особливо через необхідність контактувати з військкоматами, де зовсім не налагоджена ефективна робота, та через брак лікарів, які можуть адекватно та кваліфіковано оформити потрібні довідки.

 Необхідність підтримки за кордоном для тих трансгендерних осіб, які вимушено виїхали (мовна підтримка та доступ до ЗГТ).

 Погіршення морально-психологічного стану.

Я відчуваю себе навіть зараз досить погано через те, що я не можу піти у військо, тобто, мені у військкоматі поставили цей білий білет повністю, з повним виключенням військового обліку. Хоча я наполягав на тому, щоби лишили часткову придатність.
(Трансчоловік)

В ідеалі знайти більше лікарів, які можуть підтвердити діагноз, тому що у нас зараз є можливість в Україні змінювати документи з діагнозом F64, але діагноз наразі, наскільки я знаю, дають тільки в Києві. Це теж проблематично, тому що багато людей в різних регіонах, і просто подорожувати зараз небезпечно і дуже складно. Це теж багато грошей.
(Трансчоловік)

У багатьох також посилились ментальні проблеми в зв'язку зі страхом і в зв'язку з втратою роботи, погіршенням фінансової ситуації, можливості мобілізації, нестача гормональних препаратів і так далі. Дуже багато факторів.
(Трансчоловік)

Можемо припустити, що емоційний стан суспільства під час війни спричинив більшу поляризацію двох умовних таборів з протилежним ставленням до ЛГБТ людей загалом: та частина, яка і до цього толерантно ставилася до ЛГБТ людей, почала ставитися ще краще, тому що бачать внесок представників/ць даної групи у спільну Перемогу (ЛГБТ люди на рівні з іншими воюють та захищають країну); з іншого боку, та частина людей, які негативно ставилися до ЛГБТ людей, почали ставитися ще гірше, відкрито ображають та принижують ЛГБТ осіб, вказуючи, що їх першими потрібно забирати в окопи. Це зазначають окремі трансгендерні особи.

«Таких в першу чергу на передок, вони нам не треба, їх треба положити в першій шерензі». Вони дуже сильно на цій темі, саме армія, транс-людей... або, наприклад, коли скидається фотографія трансгендерного хлопця, то починається: він же мужик, хай йде служити, він же мужик, він же мужик. А якщо трансгендерна дівчина, то все одно пишуть: він же мужик, нехай іде служити в першій шерензі, хай краще уб'ють, щоб таких людей було просто менше. Чому вони так роблять, я не знаю, але просто до війни аж таких висловлювань реально було значно менше. Але є і плюс. Люди, які ставились добре, почали ставитись дуже добре, бо як би не було, все одно я бачу, наприклад, ЛГБТ-військовим допомагають, тобто там немає упередження, що вони ЛГБТ-військові, ми не будемо їм допомагати, в принципі, трансвійськовим теж.

(Трансжінка)

Особливим викликом для трансгендерних людей є недоступність/важкодоступність гормональних препаратів та медичних обстежень, у тому числі через підвищення цін, втрату роботи та доходу.

**4. ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗМІНИ
У ПИТАННЯХ РІВНИХ ПРАВ ТА
МОЖЛИВОСТЕЙ ЧОЛОВІКІВ
ТА ЖІНОК В УКРАЇНІ
(ЗА ЯКІСНИМ ДОСЛІДЖЕННЯМ)**

Переважна більшість учасників/ць зазначили, що Україні потрібні подальші зміни щодо рівних прав та можливостей чоловіків та жінок. Серед першочергових змін та важливих проблем зазначали такі:

Домашнє насильство

- Запровадження більш суворого покарання за домашнє насильство (економічне, психологічне, фізичне).
- Профілактика та запобігання проявів домашнього насильства, особливо серед ВПО (люди у великому стресі, на цьому фоні загострюються конфлікти в родині, що нерідко призводить до домашнього насильства).
- Розширення мережі центрів/служб допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства, розповсюдження інформації про діяльність таких центрів, гарантії надання допомоги жінкам за потреби.

Освіта

✓ Подолання гендерних стереотипів вже на рівні дитячого садка (вже у дитячому садку нав'язують, що рожевий колір — це жіночий колір).

✓ Популяризація принципів рівності серед учнів та учениць старших класів на прикладах успішних кейсів.

✓ Введення повноцінного та адекватного курсу сексології у школах.

✓ Можливість у школі добровільно обирати та відвідувати, незалежно від статі, такі предмети, як допризовна підготовка юнаків трудове навчання (хлопці можуть хотіти вишивати та готувати, а дівчата — опановувати навички володіння зброєю).

Професійна реалізація

✓ Забезпечення рівних умов оплати праці та однакових вимог для просування кар'єрними сходами (наразі чоловікам створюють більш сприятливі умови, також вони мають вищий рівень оплати праці); при цьому і жінки, і чоловіки не мають доступу до певних професій — необхідно забезпечити рівний доступ до усіх професій для обох статей.

Армія

✓ Відмова від строкової служби, перехід до професійної контрактної армії.

✓ Розробка та впровадження ефективного та справедливого механізму виїзду за кордон для студентів віком до 25 років/представників бізнесу (виключити з нього можливу корупційну складову, але й прибрати неефективні та затягнуті бюрократичні процедури, а також несправедливе упереджене ставлення).

✓ Покращення роботи військкоматів та процесу проходження медичної комісії, створення єдиного прозорого реєстру військовозобов'язаних.

✓ Обов'язкове проходження військової кафедри для жінок та чоловіків з метою опанування елементарних військових навичок.

✓ Усунення бар'єрів для отримання статусу учасника бойових дій жінками.

Що там дуже упереджене відношення, якщо ти чоловік і хочеш виїхати за кордон, то тобі не дадуть цього зробити. Там вони ледь-ледь з адвокатом змогли. Там місяці три вийшло. Тобто він не служив, він вчився за кордоном, та його не випустили (Чоловік, село, ЦА Молодь)

Я вважаю, що, по-перше, треба переробити військкомати. Бо зараз військкомат — це синонім зла. Це синонім бюрократії, це синонім відсталості. (Трансжінка)

Я вважаю, що нам потрібно створити якусь єдину систему, з єдиним алгоритмом подачі документів. Це нормально, те, що військовозобов'язані чоловіки, вони на те й військовозобов'язані, але це потрібно урівноважити, провести якусь певну реформу у воєнкоматі, щоби це не було кількома кругами пекла. Я намагаюся отримати свій військовий квиток вже, давайте порахуємо: серпень, вересень, жовтень — четвертий місяць. Кожного разу мені кажуть: «Прийдіть, будь ласка, через певний час, тому що ми не можемо Вам підписати документи по причині...», причини — невідомо які. Також в військкоматі величезні проблеми зі списками, реєстрами. Це також до бюрократизації. Просто моєму дядькові, який вже служить, прийшла повістка. Ну, серйозно? (Трансчоловік)

Наскільки я знаю, жінкам буває складно саме вступити у війська, хоча процес уже спрощений, але все ще буває, що якісь там затримки відбуваються. Теж такого не повинно бути, тобто служба має бути контрактною, і ніякої мобілізації за ґендерною ознакою не повинно бути. (Трансчоловік)

Інформаційні кампанії

✓ Проведення інформаційних кампаній щодо питань рівних прав та можливостей чоловіків і жінок (особливо актуально для дітей і підлітків).

✓ Популяризація образу чоловіка, який доглядає за дітьми, перебуває в декреті.

Також першочерговими є такі зміни для зниження рівня дискримінації в Україні, зокрема, ЛГБТ людей, які є найбільш дискримінованою групою:

✓ Впровадження більш суворого покарання за будь-які прояви дискримінації.

✓ Подолання стереотипу, що ЛГБТ люди — це хворі люди, яких треба лікувати; проведення роз'яснювальної роботи.

✓ Легалізація одностатевих шлюбів.

І, мабуть, на шкільному рівні, ось у нас є праці, професійна освіта та всі ці заняття за робочими спеціальностями. І вона, коли я ще був у школі, вони поділені по статі. Тобто дівчатка вишивають і готують, хлопчики на верстаті лобзиком точать. Тобто я вважаю, що треба починати і в цьому плані. З цього конкретного моменту, щоб вони не були поділені, хлопчики і дівчатка, а щоб це були або якісь класи на вибір, які людина сама могла вибирати, чим вона хоче займатися, або просто якась спільна програма, яка була б і для тих і для інших. Тому що немає жодної різниці, кому стругати на верстаті — хлопчику чи дівчинці, воно всім може стати у нагоді, в принципі, як і вишивати чи шити та готувати.
(Трансчоловік)

Я буду конкретно, що можна зробити краще — треба більше інформувати людей стосовно того, що, наприклад, не всі жінки хочуть мати дітей, і це нормально, тобто що жінки хочуть займатись чимось іншим — успішно будувати кар'єру, інформувати про приклади якихось інших жінок, які це вже зробили. Тобто повинна бути така репрезентація, і з боку чоловіків так само, тобто повинна бути репрезентація чоловіків, які не тільки займаються своєю кар'єрою і якимись типовими маскулінними заняттями, а повинна бути більша репрезентація чоловіків-митців, творчих, можливо, ще якихось, які доглядають за дітьми і заробляють менше, ніж жінки. Тобто коли люди будуть бачити більше таких людей, якось в них зміниться ставлення до цього.

(Небінарна трансгендерна особа)

Якось як інформаційна кампанія, швидше за популяризацією, що ось як би бувають успішні жінки-хірурги, бувають успішні жінки-інженери, бувають успішні чоловіки-вчителі. Ну, і якось більше позитивних рольових моделей, щоб було у людей перед очима, що так теж буває, і це нормально.
(Трансчоловік)

Зараз багатьма організаціями просувається закон 5488 (про відповідальність за дискримінацію та нетерпимість), який включає в себе різні ознаки дискримінації, тобто там і за сексуальною орієнтацією, і за гендерною ідентичністю, ще релігія, раса, стать, тобто найширший спектр, який, в принципі, коли-небудь в Україні пропонувався. Наскільки я чув, він має бути скоро на розгляді у Верховній Раді. Я думаю, що це закон, який важливо прийняти, щоб була відповідальність і щоб так, потужно змінити Україну.
(Трансчоловік)

Для покращення становища трансгендерних людей насамперед необхідне таке:

- ✓ Впровадження механізмів щодо забезпечення транслюдей гормональними препаратами, навіть на передовій.
- ✓ Освітні курси для лікарів щодо надання якісних послуг транслюдям.
- ✓ Трансгендерні особи з вдячністю згадували ефективну діяльність ГО «Trans Generation» і ГО «Інсайт» із всебічної допомоги трансгендерним людям під час повномасштабної війни.

Вплив повномасштабної війни

Вплив повномасштабної війни на гендерні ролі та стереотипи є неоднозначним: з одного боку, війна спричиняє посилення традиційних ролей чоловіка як захисника та жінки як «берегині» (що доглядає дітей та чекає на свого чоловіка-захисника). Від посилення традиційних гендерних ролей страждають і чоловіки: упереджене ставлення до тих, хто не воює; заборона виїзду за кордон, зокрема, студентам-чоловікам; осуд у військкоматах тих, хто оформлює документи для виїзду за кордон; осуд чоловіків-ВПО.

З іншого боку, спостерігається посилення активної ролі жінки в соціумі та країні — передусім у ЗСУ, а також у сфері волонтерства. Окремі респонденти/ки зазначали посилення ролі жінки у професійній сфері та в родині: чоловіки пішли на фронт, їхні ролі вимушено, але ефективно виконують жінки.

Опитування не зафіксувало посилення гендерних стереотипів, принаймні, на декларативному рівні: навпаки, у порівнянні з 2018 роком значно посилились переконання в тому, що ніхто з подружжя не повинен підкорятись одне одному, і що чоловік не

обов'язково повинен бути головою родини та повністю її забезпечувати, і що це нормальна ситуація, коли дружина більш успішна чи більше заробляє, ніж чоловік (протилежних поглядів дотримуються не більше 20% населення, в тому числі молоді). Респонденти/ки якісного дослідження теж зазначали прогрес в сфері гендерної рівності і пов'язували його з євроінтеграційними процесами в країні та відповідними інформаційними кампаніями.

Більшість респондентів/ок переконані в тому, що перемога у війні збільшить рівність між чоловіками та жінками через посилення євроінтеграційних процесів, дистанціювання від РФ та радянського спадку, посилення ролі жінки під час війни у ЗСУ/волонтерстві. Дехто допускає можливе поглиблення нерівності між чоловіками та жінками через посилення ролі чоловіка як захисника під час війни та прагнення чоловіків домінувати після перемоги, але це явище радше матиме поодинокі прояви.

За даними опитування частка тих, хто ніколи не задумувався про гендерну нерівність, підвищилась на 17 п.п. у 2022 році порівняно з 2009 роком з 60% до 77% населення (серед молоді таких 65%). Це може бути результатом як прогресу у відході від гендерних стереотипів, так і результатом того, що актуальність проблеми гендерної нерівності знизилась на фоні повномасштабної війни.

Так само неоднозначно оцінює вплив повномасштабної війни на сприйняття гендерних ролей і трансспільнота: з одного боку, зросла видимість ЛГБТ за рахунок ЛГБТ людей, які воюють в ЗСУ, з іншого боку, збільшилось цькування трансжінок, які не воюють, тоді як трансчоловіки навпаки жаліються на відмови у прийнятті до лав ЗСУ.

Поширеність гендерних стереотипів та їх вплив на життя респондентів

Безпосередньо процес виховання у більшості респондентів/ок мав гендерно-стереотипний характер, тобто батьки прищеплювали своїм дітям умовно чоловічі/жіночі навички та інтереси, транслювали необхідність вміння виконувати саме чоловічі/жіночі обов'язки або виглядати як «типовий» чоловік чи жінка.

Частина учасників/ць дослідження зростали у сім'ях з традиційним розподілом гендерних ролей між батьками — мати готує, прибирає, доглядає дітей, батько виконує важку фізичну роботу, майструє, ремонтує, при цьому обидва працюють. Частина опитаних не мали у своїх родинх чіткого розподілу ролей між татом та мамою, кожен з батьків виконував різні функції та обов'язки залежно від ситуації, при цьому розподіл був рівномірний та справедливий.

Зафіксовано чітку залежність — гендерно-нейтральне виховання більш притаманне родинам, в яких між батьками рівноправний та справедливий розподіл обов'язків.

В той час, коли батьки більшості учасників/ць дослідження керувалися традиційними поглядами на ролі жінок і чоловіків, гендерними стереотипами, більшість респондентів/ок демонструють суперечливі погляди. З одного боку, вони дистанціюються від стереотипів за ознакою статі та виступають за принципи рівності, свободи вибору та можливість самовираження кожної окремої особистості. Водночас 72% молоді вважають, що важливо формувати у дівчатах «жіночі риси характеру», а 78% — що важливо формувати в хлопцях «чоловічі риси характеру». Отже, можна припустити, що в майбутньому більшість молодих батьків все ж будуть прищеплювати своїм дітям умовно чоловічі/жіночі навички та інтереси, але в разі спротиву дитини не будуть на цьому наполягати.

Дане дослідження підтверджує висновки досліджень 2009-2021 щодо того, що:

○ Молоді люди у віці 15-25 років менш схильні до підтримки традиційного розподілу гендерних ролей та гендерних стереотипів, водночас вони вважають їх більш поширеними, та оцінюють їх вплив як більш високий, ніж населення в цілому. За рахунок різниці між

поколіннями поширеність гендерних стереотипів з часом знижується в Україні і дослідження не зафіксувало ознак того, що війна сповільнює цей процес

- Жінки меншою мірою поділяють гендерні стереотипи, ніж чоловіки, в тому числі ті, які деякими чоловіками та жінками сприймаються як жіночі «привілеї». Так лише 15% молодих жінок вважають, що чоловік має повністю забезпечувати родину і 38% — що обов'язковому призову мають підлягати тільки чоловіки, тоді як 58% погоджуються з тим, що «якщо чоловіки підлягають обов'язковому призову, то і жінки теж мають підлягати»

Найпоширенішими гендерними стереотипами та гендерними ідеалами / нормами, поширеними серед молоді є такі:

- Тільки чоловіки мають підлягати військовому призову: з цим згодні 60% населення і 53% молодих людей (61% чоловіків і лише 38% жінок, як зазначалось вище, 58% молодих жінок з цим не згодні).

- Загалом чоловіки є кращими політичними лідерами, ніж жінки: з цим згодні 35% населення і 34% молодих людей (45% чоловіків і 21% жінок)

- Кожна жінка має передусім бути дружиною і матір'ю: з цим згодні 52% населення і 27% молодих людей (35% чоловіків і 20% жінок)

- У цілому, чоловіки керують бізнесом краще, ніж жінки: з цим згодні 27% населення і 24% молодих людей (31% чоловіків і 17% жінок)

- Чоловік має повністю забезпечувати сім'ю: з цим згодні 20% населення і 21% молодих людей (24% чоловіків і 19% жінок)

- Чоловік у будь-якому разі має бути головою сім'ї: з цим згодні 19% населення і 19% молодих людей (17% чоловіків і 16% жінок)

Проте, як бачимо, частка незгодних з цими стереотипами / приписами, за виключенням кількох позицій, є більшою, ніж частка згодних. Водночас, підтримка деяких стереотипів є сталою у різних вікових групах: наприклад, про те, що чоловіки є кращі політичні лідери, порівняно з жінками, про те, що вони є кращими бізнесменами, про те, що чоловік має повністю забезпечувати сім'ю.

Трансгендерні люди мають глибше та більш комплексне розуміння поняття дискримінації, частіше відчували упереджене ставлення/прояви дискримінації за різними ознаками, ніж цисгендерна молодь, також трансгендерні

особи оцінювали рівень поширення стереотипів, упередженого ставлення та дискримінації в Україні до повномасштабної війни як більш високий, ніж цисгендерна молодь.

Трансгендерні люди частіше відмічали, що мають досвід дискримінації не лише через гендерні стереотипи, але і за іншими ознаками — вік, гендерна ідентичність, зовнішній вигляд.

Найбільш розповсюджені негативні впливи гендерних стереотипів та норм поведінки такі: на чоловіків — неможливість виразити свої емоції, необхідність фінансово забезпечувати родину, бути стійким та сильним у будь-яких ситуаціях, виконувати важку фізичну працю, обмеження, пов'язані з призовом; на жінок — труднощі з працевлаштуванням та професійною реалізацією, побудовою кар'єри, нижчий рівень оплати праці, сексуальна об'єктивація, необхідність коритися чоловіку.

Незважаючи на те, що чоловіки жаліються на обмеження, пов'язані з призовом, тільки 12% молодих чоловіків зазначили, що відчували дискримінацію за ознакою статі, тоді як серед молодих жінок таких 27%. За даними якісного дослідження це пояснюється тим, що чоловіки вважають обов'язковий призов необхідністю для захисту та збереження країни, тому ця норма на даний час для них є виправданою.

Поширеність гендерних стереотипів та їх вплив на життя респондентів/ок

Більшість учасників/ць дослідження погоджуються з тим, що Україні потрібні подальші зміни щодо рівних прав та можливостей чоловіків та жінок: управлінські та законодавчі зміни у сфері домашнього насильства та працевлаштування/професійної реалізації, реформування освітніх програм з метою популяризації принципів рівності та подолання гендерних стереотипів серед дітей та підлітків, загальнонаціональні інформаційні кампанії щодо підвищення толерантності суспільства загалом, впровадження більш жорсткого покарання за прояви дискримінації.

Також учасники/ці пропонували такі ініціативи, які допоможуть мінімізувати негативні впливи повномасштабної війни на чоловіків, жінок та змінити ситуацію на краще: перехід до професійної контрактної армії, розробка ефективного та справедливого механізму зняття заборони виїжджати за кордон студентам та представникам бізнесу, покращення роботи військкоматів (створення прозорих реєстрів), полегшення доступу жінок до ЗСУ та усунення бар'єрів для отримання статусу учасника бойових дій жінками. Для покращення становища

трансгендерних людей насамперед необхідне таке:

- Впровадження механізмів щодо забезпечення транслюдей гормональними препаратами, навіть на передовій.
- Освітні курси для лікарів щодо надання якісних послуг транслюдям.

